

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

**OBRAZ ŽENSKÉ EMANCIPACE V 19. A 20. STOLETÍ
V ČESKÝCH UČEBNÍCÍCH DĚJEPISU**

Bakalářská práce

Autorka práce: Dominika Dandulová

Vedoucí práce: Mgr. Hana Jadrná Matějková, Ph.D.

Olomouc 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci na téma „*Obraz ženské emancipace v 19. a 20. století v českých učebnicích dějepisu*“ vypracovala samostatně za odborného dohledu vedoucí práce na základě citovaných pramenů a literatury.

V Olomouci dne:

Podpis:

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila velké poděkování paní Mgr. Haně Jadrné Matějkové, Ph.D. za odborné vedení mé práce, trpělivost při konzultacích a v neposlední řadě za poskytnutí spousty cenných rad a doporučení, kterými mě vždy dokázala navést správným směrem.

Poděkování si zaslouží také celá sekce vyučujících raného novověku, jmenovitě: doc. Mgr. Radmila Prchal Pavlíčková, Ph.D., Mgr. Hana Ferencová, Ph.D., doc. Mgr. Martin Elbel, M.A., Ph.D., a Mgr. et Mgr. Michaela Antonín Malaníková, Ph.D. za poskytnutí množství podnětných připomínek k mé bakalářské práci a doporučení literatury. Děkuji také Mgr. Kristýně Novákové a Mgr. Michalovi Nguyenovi za cenné rady ohledně pramenů a literatury.

V neposlední řadě bych chtěla poděkovat své rodině a přátelům, kteří mě při psaní bakalářské práce povzbuzovali a podporovali.

Obsah

Úvod	1
1. Cíle práce a badatelské otázky	3
2. Stav zpracování ženského emancipačního hnutí s důrazem na české země	4
3. Předlistopadové učebnice dějepisu.....	6
3.1 Charakteristika československého školství a předlistopadových učebnic.....	6
3.2 Analyzované učebnice	8
3.3 Analýza předlistopadových učebnic	11
4. Polistopadové a současné učebnice dějepisu	21
4.1 Charakteristika školství po roce 1989, polistopadových a současných učebnic	21
4.2 Analyzované učebnice	22
4.3 Analýza polistopadových a současných učebnic.....	26
4.3.1 Polistopadové učebnice.....	26
4.3.2 Současné učebnice	31
Závěr: Obraz ženské emancipace v 19. a 20. století v předlistopadových, polistopadových a současných učebnicích dějepisu	45
Seznam pramenů a literatury	51
Resumé	56

Úvod

Ženská problematika se do popředí zájmu světové historiografické scény dostala až v 80. letech minulého století. Problematice ženské otázky se ovšem světové výzkumy věnovaly i dříve, jelikož již v průběhu 70. let se v západním světě stávala ženská studia samostatnými historiografickými odvětvími. V České republice historické výzkumy ženské problematiky započaly až v průběhu 90. let minulého století. Je třeba podotknout, že průzkum této problematiky byl v 90. letech nejvýraznější na Ústavu hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Zde byly pořádány různé přednášky či semináře zaměřené na dějiny ženského emancipačního hnutí v 19. a 20. století. Rok 1994 se na Ústavu hospodářských a sociálních dějin nesl ve znamení zřízení Střediska pro studium dějin ženského emancipačního hnutí.¹

V současné době se zájem o ženskou problematiku zvyšuje, o čemž vypovídají také četné odborné publikace, kterým bude věnován prostor ve druhé kapitole, jelikož historiografie je do jisté míry odrazem zájmů a potřeb své doby. Stanovila jsem si tedy hypotézu, že dějepisné učebnice jakožto specifický typ historiografické literatury by také měly odrážet dobové zájmy. Na základě seznámení se s odbornou studií Denisy Labischové,² která se věnuje dějinám ženské emancipace v rakouských učebnicích dějepisu, se mi naskytl podnět k výzkumu této problematiky v českých učebnicích dějepisu. Rozhodla jsem se tedy svůj výzkum směřovat k otázce, jakým způsobem se výzkumy zabývající se ženskou problematikou, které začaly být v českém prostředí prováděny až v 90. letech 20. století, promítají do českých současných, případně polistopadových dějepisných učebnic. Aby byla analýza vývoje zobrazování ženské emancipace v učebnicích komplexnější, rozhodla jsem se zapojit do svého výzkumu také učebnice předlistopadové.

¹BUREŠOVÁ, J.: *Proměny společenského postavení*, s. 7–8.

²LABISCHOVÁ, Denisa: *Dějiny ženské emancipace v rakouských učebnicích dějepisu*. Civilia: revue pro oborovou didaktiku společenských věd, 6, 2015, č. 2, s. 4–20.

Výzkumy učebnic se kromě Labischové zabývá také Blažena Gracová: GRACOVÁ, Blažena – LABISCHOVÁ, Denisa: *Gender ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost*. Ostrava 2011.; GRACOVÁ, Blažena – TOMÁŠEK, Martin: *Rok 1918 jeho předpoklady, důsledky a význam v českých/československých a polských učebnicích*. Ostrava 2020.; GRACOVÁ, Blažena – LABISCHOVÁ, Denisa – SZYMECZEK, Józef (eds): *Vzájemný obraz souseda v polských a českých školních učebnicích*. Ostrava 2014.

Text práce je z důvodu přehlednosti rozčleněn do několika kapitol, které poté sestávají z dalších podkapitol. První kapitola je zaměřena na vysvětlení cíle této bakalářské práce a výzkumných otázek, které směřují k naplnění tohoto cíle. Ve druhé kapitole se věnuji stavu zpracování ženského emancipačního hnutí v literatuře, přičemž důraz je kladen na prostředí českých zemí. Třetí kapitola se zabývá analýzou předlistopadových učebnic. Kapitola je následně rozdělena do dalších podkapitol zahrnujících charakteristiku československého školství a předlistopadových učebnic dějepisu, představení analyzovaných předlistopadových učebnic a v neposlední řadě také analýzu předlistopadových učebnic v kontextu zobrazování ženské emancipace. Čtvrtá kapitola je svou formou koncipována stejně jako kapitola předchozí, ovšem s rozdílem zaměření na polistopadové a současné učebnice dějepisu. V závěru práce podávám ucelené shrnutí předchozích kapitol spolu se zodpovězením vytyčených badatelských otázek, přičemž se soustředím na srovnání předlistopadových, polistopadových a současných učebnic dějepisu v kontextu zobrazování ženské emancipace.

Výběr učebnic vhodných k analýze probíhal na základě několika parametrů. Společným kritériem bylo to, zda učebnice určitým způsobem zahrnují problematiku ženské emancipace. Předlistopadové učebnice jsem vybírala za účelem, aby se jednalo o kumulaci učebnic vydaných v průběhu 50.–80. let 20. století, jelikož podnětem bylo mimo jiné zkoumat, zda se obraz ženské emancipace v předlistopadových učebnicích vyvíjel i v průběhu desetiletí, která zastřešoval komunistický režim. Současné učebnice jsem vybírala na základě vlastní zkušenosti s některými z nich i na základě rozhovoru s učitelkami dějepisu, které jsem oslovila v rámci svých praxí v edukačním procesu, které jsem absolvovala v zimním semestru roku 2021 na Základní škole Olomouc – Heyrovského. Snažila jsem se, aby byl vzorek zkoumaných učebnic pestrý, využívala jsem tedy učebnic určených pro základní školy, střední školy i gymnázia.³

Tato bakalářská práce si tedy klade za cíl především sledovat tendence v zobrazování ženské emancipace v 19. a 20. století v současných českých učebnicích dějepisu a následně tyto tendence porovnávat s učebnicemi předlistopadovými a polistopadovými.

³Ze současných učebnic pracuji především s nakladatelstvím Didaktis, Fraus, Taktik, Fragment, SPN a Nová škola – DUHA. Bližšímu představení těchto učebnic se věnuji ve čtvrté kapitole.

1. Cíle práce a badatelské otázky

Cílem této práce je především sledovat vývoj zobrazování ženské emancipace v 19. a 20. století v českých učebnicích dějepisu. Hlavní důraz bude kladen na obraz ženské emancipace v současných učebnicích dějepisu. Je ovšem důležité věnovat pozornost také předlistopadovým a polistopadovým učebnicím dějepisu, které slouží především k porovnání toho, jakým způsobem se obraz ženské emancipace v 19. a 20. století v dějepisných učebnicích vyvíjel či stále vyvíjí. Na problematiku ženské emancipace v učebnicích dějepisu bude nahlíženo pomocí různých tematických celků, které ji charakterizují.

K naplnění cíle bakalářské práce je nutné vycházet z hlavní badatelské otázky, kterou jsem si stanovila následovně:

- *Jakým způsobem se vyvíjel obraz ženské emancipace v 19. a 20. století v českých učebnicích dějepisu?*

K této badatelské otázce se váží také další výzkumné otázky, které znějí:

- *Jakým způsobem je na tematiku ženské emancipace v 19. a 20. století pohlíženo v předlistopadových učebnicích dějepisu?*
- *Jakým způsobem je tematika ženské emancipace v 19. a 20. století zobrazována v polistopadových a současných učebnicích dějepisu?*
- *Jak se liší zobrazování ženské emancipace v 19. a 20. století v učebnicích předlistopadových, polistopadových a současných?*
- *Přetrvávají předlistopadové vzorce zobrazování ženské emancipace v učebnicích polistopadových, případně jak dlouho?*
- *Existují v souvislosti se zobrazováním ženské emancipace v současných učebnicích dějepisu určité opakující se vzorce?*

2. Stav zpracování ženského emancipačního hnutí s důrazem na české země

Mezi nejvýznamnější autorky zabývající se problematikou ženské emancipace v 19. století bych zařadila Milenu Lenderovou, která se zaměřuje na dějiny 19. století, dějiny každodennosti a gender history. Její obsáhlé monografie podávají ucelený přehled o postavení a vzdělání žen v 19. století, jejich životním stylu, umělecké činnosti, povoláních, prvních feministkách apod. V souvislosti s ženským emancipačním hnutím bych zmínila její monografii *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*,⁴ která komplexně zachycuje životní cykly žen v „dlouhém“ 19. století a soustředí svou pozornost na aspekty ženské emancipace, které zahrnují úsilí prvních feministek, získání přístupu žen ke středoškolskému i vysokoškolskému vzdělání, pracovním příležitostem atd. Milena Lenderová se také spolu s Kateřinou Čadkovou a Janou Stráníkovou podílela na sborníku příspěvků, který nese název *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*.⁵ Příspěvky se týkají problematiky genderu, jeho konceptu a historiografie, statutu ženy a ženských profesí a v neposlední řadě také obrazu žen v pramenech. Na základě spolupráce Mileny Lenderové s Boženou Kopičkovou, Janou Burešovou a Eduardem Maurem došlo k vytvoření monografie s názvem *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*,⁶ která se zaměřuje na různé oblasti spjaté s cykly ženského života a analyzuje také stereotypy ženství.

Další významnou autorkou věnující se problematice ženského hnutí především v českých zemích je Marie Bahenská, která se zasloužila o dílo *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělání a ženské spolky v Praze v 19. století*.⁷ Monografie je zaměřena, jak z názvu vyplývá, na činnost českých ženských spolků a přístup dívek či žen ke vzdělání. Jana Malínská, autorka publikace „*My byly, jsme a budeme!*“ *České ženské hnutí 1860–1914 a idea českého národa*,⁸ se podobně jako Marie Bahenská ve svém díle věnuje problematice českých ženských spolků v období od 60. let 19. století po začátek první světové války. Ve spolupráci Marie Bahenské s Janou Malínskou vzniklo dílo *Ženy a politika (1890–1938)*,⁹ které pojednává

⁴LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha 1999.

⁵ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.): *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice 2006.

⁶LENDEROVÁ, Milena a kol. (eds.): *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009.

⁷BAHENSKÁ, Marie: *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha 2005.

⁸MALÍNSKÁ, Jana: *"My byly, jsme a budeme!" České ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa*. Praha 2013.

⁹BAHENSKÁ, Marie – MALÍNSKÁ, Jana (edd.): *Ženy a politika (1890–1938)*. Praha 2014.

o politicky a sociálně laděných aspektech českého, slovenského a německého emancipačního hnutí žen. Otázku ženského vzdělávání a vstupu žen do politiky zpracovává ve svém díle, *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*,¹⁰ Jana Malínská.

O problematice žen ve společnosti pojednává Jana Burešová ve svém díle *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*.¹¹ Autorkou obsáhlé monografie věnující se ženskému emancipačnímu hnutí, *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*,¹² je Marie L. Neudorfllová. Komplexní syntézu s názvem *Zrození moderní ženy: Evropa 1789–1918*,¹³ zabývající se různými aspekty soukromého i veřejného života žen v období „dlouhého“ 19. století, sepsala autorka britského původu, Lynn Abrams. Autorky uvedené v této kapitole se na tvorbě učebnic, které dále v práci analyzují, nepodílely.

¹⁰MALÍNSKÁ, Jana: *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha 2005.

¹¹BUREŠOVÁ, Jana: *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc 2001.

¹²NEUDORFLOVÁ, L. Marie: *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha 1999.

¹³ABRAMS, Lynn: *Zrození moderní ženy: Evropa 1789–1918*. Brno 2005.

3. Předlistopadové učebnice dějepisu

Hlavním cílem této práce je, jak již bylo předestřeno v předchozích kapitolách, sledovat vývoj zobrazování ženské emancipace v 19. a 20. století v učebnicích dějepisu. Ačkoli důraz je kladen především na učebnice současné či polistopadové, je potřeba vycházet z určitého „dědictví“ z období komunistické éry, konkrétně tedy let 1948–1989. Tato kapitola je zaměřena na rozbor předlistopadových učebnic, pomocí něhož se pokusím zjistit, do jaké míry se zde tematika ženské emancipace vyskytuje, či nikoli. Vycházím zde z předpokladu, že učebnice reflektují dobové nálady a kladou do popředí témata, která jsou v dobovém kontextu považována za aktuální a „atraktivní“. Z tohoto hlediska jsou předlistopadové učebnice protkány komunistickou ideologií, s čímž souvisí jejich hlavní tematická orientace na budování socialismu, upevňování socialistické soustavy, problematiku proletariátu apod. Předpokládám tedy, že pohled na ženskou emancipaci bude v předlistopadových učebnicích do jisté míry odlišný oproti učebnicím současným či polistopadovým.

Školství v období před rokem 1989 bylo stejně jako mnohá další odvětví podřízeno potřebám státu, potažmo tedy komunistické ideologii, která ovlivňovala prakticky všechny sféry života. Schvalování učebnic náleželo Ministerstvu školství, které se řídilo jednotnými ideovými příručkami.¹⁴ Učebnice z této doby se již na první pohled velmi liší od učebnic současných. Předlistopadové učebnice jsou ve většině případů zahlceny kvantou textu, obrazovému materiálu zde není věnováno mnoho prostoru a jeho účel je především ilustrativní. Úroveň textu také velmi často nekoresponduje s kompetencemi žáků, pro které je určen. Není zde vyvíjeno žádné úsilí, aby byly textem rozvíjeny interpretační schopnosti žáků.

3.1 Charakteristika československého školství a předlistopadových učebnic

Jak jsem již předestřela, předlistopadové učebnice odrážely ideologický kontext doby, ve které byly sestavovány, schvalovány a následně publikovány. Jelikož se do jisté míry posouvalo těžiště toho, co bylo považováno za důležité, měnil se i přístup autorů k různým tématům. Z tohoto důvodu je nutné zaměřit se na rozbor širší škály učebnic, které vycházely od počátku 50. let 20. století až po rok 1989. Domnívám se, že pro lepší porozumění

¹⁴V práci vycházím především z: NEJEDLÝ, Zdeněk: *Ideová výchova na střední škole. Osnovy z občanské nauky, dějepisu a literární výchovy*. Praha 1949. a SCHÜCKOVÁ, Ladislava: *Komunistická výchova v dějepisném vyučování na střední škole*. Praha 1964.

předlistopadovým učebnicím je nezbytné si alespoň stručně představit nejvýznamnější charakteristiky československého školství, které poté ovlivňovaly tvorbu učebnic a jejich obsahovou linii. Podle Magdalény Šustové totiž „každé nové státní zřízení nechalo vytvořit nové učebnice dějepisu“.¹⁵

Československé školství v letech 1948–1953 je charakterizováno přijetím Zákona č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství v dubnu roku 1948.¹⁶ Na základě tohoto zákona byly školy rozděleny na mateřské, národní, střední a čtyřtřídní gymnázia a školy odborné.¹⁷ Autoři *Vývoje školských soustav v českých zemích* uvádějí, že „veškeré školství bylo tímto zákonem postátněno“.¹⁸ Zdeněk Nejedlý ve svých osnovách pro dějepis přibližuje, jakým směrem se bude výuka dějepisu v následujících letech ubírat: „Je třeba záměrně vésti žactvo k hodnocení významných historických událostí s hlediska ideálů lidové demokracie a socialismu.“¹⁹ „Impulsem pro obsahovou přestavbu bylo Usnesení ÚV KSČ o učebnicích pro národní a střední školy, přijaté v roce 1951. V tomto období naše školství nastoupilo cestu k zaměření veškeré výchovy a vzdělávání v duchu marxismu–leninismu.“²⁰ Z úryvku tedy plyne, že od roku 1951 již učebnice sloužily jako jeden z prostředků státu, jak od brzkého věku manipulovat generacemi dorůstajících občanů.

V dubnu 1953 byl přijat zákon č. 31/1953 Sb., o školské soustavě a vzdělávání učitelů.²¹ Ten si kladl za cíl primárně přizpůsobit československé školství sovětskému vzoru.²² Tato etapa československého školství trvala do prosince roku 1960, kdy došlo ke schválení Zákona o soustavě výchovy a vzdělávání v ČSSR. Tento zákon vymezil, že „školy a výchovná zařízení tvoří jednotnou školskou soustavu, v níž jednotlivé stupně a druhy škol na sebe organicky navazují ...“²³ Zároveň byla zavedena základní devítiletá škola a soustava škol tzv. II. cyklu,

¹⁵ŠUSTOVÁ, M.: *Stalo se v zemi české*, s. 24.

¹⁶Tamtéž, s. 22.

¹⁷KOVÁŘÍČEK, V. – KOVÁŘÍČKOVÁ, I.: *Vývoj školských soustav*, s. 17.

¹⁸Tamtéž, s. 18.

¹⁹NEJEDLÝ, Z.: *Ideová výchova*, s. 17.

²⁰KOVÁŘÍČEK, V. – KOVÁŘÍČKOVÁ, I.: *Vývoj školských soustav*, s. 18.

²¹Tím byla povinná školní docházka zkrácena na 8 let a došlo také ke sjednocení školství I. a II. stupně, potažmo celého všeobecně vzdělávacího školství. Tamtéž, s. 18.

²²ŠUSTOVÁ, M.: *Stalo se v zemi české*, s. 23.

²³KOVÁŘÍČEK, V. – KOVÁŘÍČKOVÁ, I.: *Vývoj školských soustav*, s. 19.

do které spadala odborná učiliště, střední odborné školy, střední všeobecně vzdělávací školy atd.²⁴

Tento systém školství zůstal prakticky nezměněn až do roku 1984. Výrazná změna se týkala střední všeobecně vzdělávací školy, u níž došlo k prodloužení délky studia na 4 roky a přejmenování na gymnázium.²⁵ Co se týče kvality učebnic vydávaných v 70. a 80. letech, Šustová ji nepovažuje za dostatečnou. Argumentuje tím, že jsou zaměřeny především na text, který však není uzpůsoben úrovni chápání žáků. Dodává také, že práce s textem není podpořena pracovními sešity či listy a je orientována pouze na několik otázek, které se nacházejí v závěru kapitol.²⁶

Vydávání učebnic v púnorovém období až do listopadu 1989 probíhalo centralizovaně, přičemž tato činnost byla vyhrazena Státnímu pedagogickému nakladatelství, jehož historie sahá až do 2. poloviny 18. století. V průběhu let docházelo ke změnám jeho názvu, avšak již od období první republiky se na jeho řízení podílelo Ministerstvo školství a národní osvěty. Od roku 1945 převzalo nakladatelství roli výrobce a vydavatele učebnic, kterou si udrželo po celé předlistopadové období. Roku 1956 dochází k jeho přejmenování ze Státního nakladatelství učebnic na Státní pedagogické nakladatelství. Na základě výše zmíněného zákona o jednotné škole, který potažmo znamenal jednotný školský systém včetně výuky i jejího plánování, nebyli tvůrci učebnic nuceni k tomu, aby se obsah učebnic příliš zdokonaloval. Učebnice měly ovšem vyhrazeny určitou dobu, po kterou měly být ve školách používány. Na druhém stupni se jednalo o dva roky, přesto se toto vymezení v praxi nedodržovalo.²⁷

3.2 Analyzované učebnice

V této podkapitole stručně představuji učebnice, které následně v práci analyzuji z hlediska zobrazování ženské emancipace v 19. a 20. století. Učebnice jsem rozdělila chronologicky podle roku, kdy byly vydány, do třech desetiletí (50., 60. a 80. léta). 70. léta nebyla z pohledu vydávání učebnic příliš významná, proto jim v práci nebudu věnovat prostor.

²⁴Tamtéž, s. 20.

²⁵Tamtéž.

²⁶ŠUSTOVÁ, M.: *Stalo se v zemi české*, s. 24–25.

²⁷FUNK, V.: *Učebnice dějepisu*, s. 33–35.

50. léta

Dějiny novověku 1870–1918²⁸ – tato učebnice je dílem kolektivu sovětských autorů a byla vydána v Praze roku 1951 Státním nakladatelstvím učebnic. Výklad dějin zde začíná rokem 1870 kapitolou o francouzsko-pruské válce a pádu druhého císařství a končí rokem 1918 kapitolou o porážce Německa a jeho spojenců za 1. světové války. Učebnice je určena pro gymnázia a neobsahuje žádné ilustrace ani úlohy pro práci s textem.

Dejiny ČSR: učebný text pre IV. triedu gymnázií a pedagogických gymnázií²⁹ – tuto učebnici vydalo Štátne nakladateľstvo v Bratislave roku 1952. Učebnice byla zpracována kolektivem šesti autorů a věnuje se výkladu dějin od dob pravěku po události února 1948. Učebnice nedisponuje žádnými ilustracemi ani úlohami pro práci s textem.

Dějiny novověku: učební text dějepisu pro desátý ročník všeobecně vzdělávacích škol a školy pedagogické³⁰ – autorkou této učebnice, která vyšla roku 1955 ve Státním pedagogickém nakladatelství, je Marie Pravdová. Učebnice vznikla na základě učebních osnov pro 6. až 11. ročník všeobecně vzdělávacích škol a je inspirována sovětskými učebnicemi A. V. Jefimova, J. S. Galkina a A. M. Pankratovové, což je v učebnici uvedeno v autorské tiráži.

60. léta

Dějepis pro desátý ročník: učebnice pro všeobecně vzdělávací školy³¹ – učebnice byla vytvořena kolektivem autorů Jaroslav Charvát, Marie Pravdová a Vladimír Soják a byla vydána Státním pedagogickým nakladatelstvím roku 1960. Ačkoli se stejně jako ostatní předlistopadové učebnice vyznačuje zahlcením textem, vyskytují se zde také ilustrační fotografie.

²⁸GALKIN, Il'ja Savvič a kol.: *Dějiny novověku 1870–1918*. 3. vyd. Praha 1951.

²⁹DEKAN, Ján a kol.: *Dejiny ČSR. Učebný text pre IV. triedu gymnázií a pedagogických gymnázií*. Bratislava 1952.

³⁰PRAVDOVÁ, Marie: *Dějiny novověku: učební text dějepisu pro desátý ročník všeobecně vzdělávacích škol a školy pedagogické*. 2. vyd. Praha 1955.

³¹CHARVÁT, Jaroslav – PRAVDOVÁ, Marie – SOJÁK, Vladimír: *Dějepis pro desátý ročník: učebnice pro všeobecně vzdělávací školy*. 3. vyd. Praha 1960.

Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy³² – jedná se o učebnici zpracovanou Vratislavem Čapkem a Miloslavem Traplem. Učebnice vyšla v roce 1960 ve Státním pedagogickém nakladatelství. Autoři se v učebnici věnují výkladu dějin od dob pravěku po budování lidově demokratické ČSR a její cestě k socialismu. Oproti ostatním předlistopadovým učebnicím disponuje poměrně rozsáhlou obrazovou přílohou, která ovšem plní pouze ilustrační, nikoli didaktický účel.

Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy³³ – tato učebnice byla vytvořena Karlem Bartoškem a vydána roku 1963 ve Státním pedagogickém nakladatelství. Učebnice se věnuje výkladu dějin počínající Velkou říjnovou revolucí a končí kapitolou s názvem *Na cestě ke komunismu*. Je tedy zaměřena na dějiny 20. století, které jsou však vykresleny velmi tendenčně s ohledem na autorovu tehdejší příslušnost ke komunistické straně.

80. léta

Dějepis 7 pro 7. ročník základní školy³⁴ – na této dvoudílné učebnici se podílel Miloň Dohnal a kolektiv. Oba díly byly vydány Státním pedagogickým nakladatelstvím v roce 1982. První díl je zaměřen na dějiny od roku 1848 po rok 1917, přičemž druhý díl na něj navazuje a končí rokem 1939. Oba díly obsahují mnoho obrazového materiálu tvořeného fotografiemi, ilustracemi, mapami, grafy a časovými tabulkami. U každé kapitoly jsou pro žáky uvedeny otázky a úkoly k danému tématu. Na konci je připojen také slovník pojmů.

Dějepis 8 pro 8. ročník základní školy³⁵ – jedná se o pokračování práce Miloň Dohnala a kolektivu. Učebnice je rozdělena do dvou dílů, oba byly vydány roku 1983 Státním pedagogickým nakladatelstvím. Svým zpracováním je téměř identická s předchozí učebnicí. První díl se věnuje období let 1939–1948, druhý díl začíná rokem 1949 a končí rokem 1976.

³²ČAPEK, Vratislav – TRAPL, Miloslav: *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*. 2. vyd. Praha 1960.

³³BARTOŠEK, Karel: *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*. Praha 1963.

³⁴BUTVINOVÁ, Marta – DOHNAL, Miloň – JÍLEK, Tomáš: *Dějepis 7 pro 7. ročník základní školy*. 1. díl. Praha 1982.; BUTVINOVÁ, Marta – DOHNAL, Miloň – JÍLEK, Tomáš: *Dějepis 7 pro 7. ročník základní školy*. 2. díl. Praha 1982.

³⁵DOHNAL, Miloň a kol.: *Dějepis 8 pro 8. ročník základní školy*. 1. díl. Praha 1983.; DOHNAL, Miloň a kol.: *Dějepis 8 pro 8. ročník základní školy*. 2. díl. Praha 1983.

*Dějiny 19. a 20. století. Dějepis pro střední odborná učiliště/učební obory*³⁶ – tuto učebnici, vydanou v roce 1985 Státním pedagogickým nakladatelstvím, zpracoval Vratislav Čapek a kolektiv. Učebnice se zaměřuje na výklad dějin 19. a 20. století, přičemž začíná kapitolou o průmyslové revoluci a končí počátkem 80. let 20. století. Autorský kolektiv učebnici doplnil fotografiemi, z pohledu tehdejší doby, neopominutelných osobností jako V. I. Lenina, Karla Marxe apod. Učebnice disponuje také množstvím map či grafy.

*Dějepis pro 2. ročník gymnázia*³⁷ – na této rozsáhlé učebnici se podílel autorský kolektiv včetně Vratislava Čapka a Miloně Dohnala. Učebnice byla vydána roku 1986 Státním pedagogickým nakladatelstvím v Praze a autoři se v ní věnují výkladu dějin od dob pozdního feudalismu po průběh první světové války. Učebnice obsahuje také obrazový materiál, opět ovšem bez hlubšího didaktického účelu. Za kapitolami následují otázky a úlohy pro žáky, jejichž úkolem je prověřit znalosti získané po přečtení kapitoly.

3.3 Analýza předlistopadových učebnic

V této části se zabývám analýzou učebnic, které jsou představeny v předchozí podkapitole. Po důkladném rozboru učebnic jsem vytyčila základní okruhy témat, které zahrnují tematiku ženské emancipace v 19. a 20. století.³⁸

Ženy jako bojovnice za komunistické ideály

Nejvýrazněji se problematika ženské emancipace v 19. a 20. století v učebnicích vydaných před rokem 1989 projevuje v zobrazování žen jako emancipovaných bojovnic ve prospěch věci proletariátu. Nejčastěji se tento aspekt projevuje v učebnicích vydaných v 50. letech, které byly oproti učebnicím vydaných v pozdějších desetiletích více zaměřeny na problematiku dělnického hnutí.

³⁶ČAPEK, Vratislav a kol.: *Dějiny 19. a 20. století. Dějepis pro střední odborná učiliště/učební obory*. 2. vyd. Praha 1985.

³⁷ČAPEK, Vratislav a kol.: *Dějepis pro 2. ročník gymnázia*. Praha 1986.

³⁸Více k této problematice: FASORA, Lukáš a kol.: *Svůdnost sociálního experimentu: nový člověk 20. století*. Praha 2018.; NEČASOVÁ, Denisa: *Buduj vlast – posilíš mir! Ženské hnutí v českých zemích 1945–1955*. Brno 2011.

Význam žen je často zmiňován v souvislosti s Pařížskou komunou roku 1871. „Zvlášť rozhořčený odpor kladli komunardi v dělnických čtvrtích. Zde bojovaly i ženy ...“³⁹ Z úryvku je patrný jistý prvek „komunistického“ pohledu na ženskou emancipaci, jelikož Pravdová v učebnici nastiňuje, že ženy se podílely na bojích stejně jako muži. Jakou k tomu měly motivaci se však z textu nedozvídáme. Podobně je úloha žen vykreslena také v učebnici sovětských autorů, *Dějiny novověku 1870–1918*: „Při své práci se Komuna opírala o dělníky, odborové organizace a revoluční kluby. Velkou pomoc poskytly Komuně dělnické ženy. Ženy se činně účastnily obrany Paříže proti Versailles. Byl dokonce utvořen ženský prapor pod velením učitelky Luisy Michelové.“⁴⁰ Úryvek opěvuje ženy jako obránkyně Komuny, autoři v nich vidí významnou složku bojující za zachování radikálně socialistických poměrů Komuny. Neopomínají ani roli učitelky Luisy Michelové,⁴¹ která se postavila do čela ženského praporu. Odhodlání žen bojovat za obranu Komuny souviselo s jejím programem, který vyhlásil zákon o rovné mzdě, čímž například zrovnoprávnil platy učitelů a učitelek.⁴² Jedním z bodů programu Pařížské komuny byl totiž požadavek o zrovnoprávnění mužů a žen. Tuto skutečnost uvádí také Vratislav Čapek a kolektiv ve své učebnici z 80. let. Více se zde ženám a jejich roli v Komuně nevěnuje. „Komuna se postarala i o nezaměstnané a zrovnoprávnila ženy.“⁴³ Domnívám se, že právě tento aspekt stál v pozadí onoho zmiňovaného odhodlání žen bránit Komunu.

Autoři *Dějiny novověku 1870–1918* prezentují v souvislosti dělnického hnutí také roli Eleonory Avelingové, u níž také uvádějí konkrétní příklad, čeho svou činností dosáhla. „Účinnou pomoc poskytovali novým organizacím anglických dělníků dcera Karla Marxe Eleonora Avelingová a Tom Mann. Eleonora Avelingová organizovala jednu z největších nových odborových organizací »Svaz dělníků plynárenských podniků«. Tento svaz organizoval úspěšně velkou stávku a vymohl pro své členy osmihodinovou pracovní dobu místo deseti- až dvanáctihodinové.“⁴⁴

³⁹PRAVDOVÁ, M.: *Dějiny novověku*, s. 161.

⁴⁰GALKIN, I. S. a kol.: *Dějiny novověku 1870–1918*, s. 15.

⁴¹Louise Michel žila v letech 1830–1905. Jednalo se o jednu z předních postav Pařížské komuny. Po její porážce byla odsouzena a posléze se zhlédla v anarchismu, za což byla opakovaně uvězněna. Zajímavé je, že v pozdějších letech vystupovala proti myšlenkám Karla Marxe. MUSILOVÁ, J.: *Pařížská komuna 1871*, s. 40

⁴²Tamtéž, s. 38

⁴³ČAPEK, V. a kol.: *Dějepis pro 2. ročník*, s. 223.

⁴⁴GALKIN, I. S. a kol.: *Dějiny novověku 1870–1918*, s. 58.

Mezi nejvýraznější osobnosti „proletariátně“ orientovaných a politicky angažovaných žen, kterým je v předlistopadových učebnicích věnován prostor, řadí autoři učebnic především Rosu Luxemburgovou⁴⁵ a Kláru Zetkinovou.⁴⁶ „*V čele „levých radikálů“, revolučního křídla sociální demokracie, stáli Klára Zetkinová, Rosa Luxemburgová a Karel Liebknecht. Klára Zetkinová (1857–1933) byla zcela oddána věci dělnické třídy, velmi mnoho vykonala pro mezinárodní sjednocení dělnic. ... Rosa Luxemburgová (1871–1919) byla horlivou zastánkyní myšlenky masové politické stávký dělníků, v níž viděla „nejsilnější nástroj“ boje, ale nechápala, že revoluční hnutí musí přerůst v ozbrojené povstání, má-li zvítězit nad kapitalisty.*“⁴⁷ Ačkoli autorka neuvádí žádné informace o tom, co konkrétně vykonala Klára Zetkinová pro mezinárodní sjednocení dělnic, z úryvku vyplývá, že byla řazena k nejvýznamnějším postavám dělnického hnutí. Autorka však dále nezmiňuje, že Zetkinová patřila také k významným bojovnicím za ženská práva, jelikož z dobového pohledu tento aspekt pravděpodobně nebyl důležitější než politické preference Zetkinové. U Rosy Luxemburgové je autorka více kritická s ohledem na to, co Luxemburgová považovala za „nejsilnější nástroj“ dělnického hnutí. S přihlédnutím k tomu, že učebnice byla vydána po roku 1951, kdy bylo dějepisným učebnicím vytýkáno to, že jejich řeč „*je málo živá, málo plamenná a nedostatečně strhuje děti k nadšení nad velikostí a slávou dějin pracujících mas, bojujících za svobodu*“⁴⁸ je poměrně pochopitelné, že autorka kritizuje „nedostatečnost“ Luxemburgové z toho pohledu, že Luxemburgová neuznávala nutnost ozbrojeného dělnického povstání. Podobně jako u Zetkinové autorka zcela opomíná roli Luxemburgové v ženském emancipačním hnutí.

Pravdová se pravděpodobně inspirovala dílem sovětských autorů, kteří také kritizují Luxemburgovou za to, že neusilovala o ozbrojené povstání, ale spokojila se „pouze“ s generální stávkou. „*Zvláště horlivě propagovala myšlenku generální stávký a vyzývala k následování*

⁴⁵Rosa Luxemburgová žila v letech 1871–1919. Jednalo se o německou sociální demokratku, marxistickou teoretičku, novinářku a představitelku komunistického hnutí. Spolu s Karlem Liebknechtem iniciovala založení revolučního Svazu spartakovců, ze kterého roku 1919 vznikla Komunistická strana Německa. Zemřela po výslechu oddílů Freikorps v roce 1919. WOLFE, Bertram D: *Rosa Luxemburg and V. I. Lenin: The Opposite Poles of Revolutionary Socialism*. In: <https://doi.org/10.2307/4610334> [cit. 4. 3. 2022].

⁴⁶Klára Zetkinová žila v letech 1857–1933. Jednalo se o německou sociální demokratku, spisovatelku, učitelku a novinářku. Angažovala se také jako aktivistka v boji za ženská práva. Jejím partnerem se stal ruský revolucionář, Osip Zetkin. SEDLÁKOVÁ, J.: *Žena v období normalizace*, s. 24.

⁴⁷PRAVDOVÁ, M.: *Dějiny novověku*, s. 173.

⁴⁸Usnesení předsednictva ústředního výboru Komunistické strany Československa o učebnicích pro národní a střední školy. Praha 1951, s. 264. In: <https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=7646%20title=> [cit. 4. 3. 2022].

příkladu ruských dělníků Rosa Luxemburgová (1871–1919). Avšak Rosa Luxemburgová, horlivá zastánkyně myšlenky masové politické stávky, dopustila se oportunistické chyby: v masové stávce viděla »nejvyšší nástroj«, krajní a poslední prostředek třídního boje proletariátu. Nepochopila, že je třeba usilovat o to, aby se masová politická stávka změnila v ozbrojené povstání, které je nejvyšší formou proletářského zápasu o moc.“⁴⁹

Sovětská autoři ve své učebnici poté podrobněji představují osobu Kláry Zetkinové i Rosy Luxemburgové. „*Nejvýznamnějšími představiteli levých sociálních demokratů byli Klára Zetkinová, Rosa Luxemburgová a Karel Liebknecht. ... Klára Zetkinová (1857–1933) požívala ohromné popularity mezi německým proletariátem. Byla dcerou učitele obecné školy a brzy vstoupila do dělnického hnutí. Členkou sociálně demokratické strany se stala již v těch letech, kdy platil výjimečný zákon proti socialistům, a neohroženě vystupovala proti reakci. Byla hluboce oddána věci dělnické třídy a vykonala mnoho pro mezinárodní sjednocení dělnic. Jako neohrožená bojovnice, nadaná spisovatelka a výborná řečnice byla vynikající činitelkou mezinárodního socialistického hnutí. ... Levé sociální demokraty vedla Rosa Luxemburgová. Již jako mladá dívka se zúčastnila aktivně práce v dělnickém hnutí, a to nejprve v Polsku, odkud pocházela, a pak v Německu. Rosa Luxemburgová byla neobyčejně nadaná žena a plně oddaná věci proletariátu.“⁵⁰ Popis obou sociálních demokratů a užívání přívlastků jako „výborná“, „vynikající“ či „neobyčejně nadaná“ působí oslavně a je z něj patrné, jakému významu se nejen u tvůrců učebnic obě představitelky těšily. Ačkoli autoři učebnice uvádějí o Zetkinové i Luxemburgové v porovnání s ostatními předlistopadovými učebnicemi nejvíce informací, ani zde není zmíněna jejich angažovanost a význam v ženském hnutí.*

Velmi stručně osobu Rosy Luxemburgové zmiňuje také učebnice Miloně Dohnala a kolektivu z roku 1982: „*V průběhu vzniklých bojů byli zavražděni vůdci německých komunistů Karl Liebknecht a Rosa Luxemburgová.“⁵¹ Autoři však v textu neposkytují více informací o činnosti Luxemburgové a její význam dále nerozvíjejí, což do jisté míry potvrzuje předpoklad, že učebnice vydané v 50. letech se věnovaly problematice dělnického hnutí horlivěji než například učebnice vydané v 80. letech.*

V kontextu žen, které se politicky angažovaly, zmiňují autoři *Dějepis pro desátý ročník* také úlohu Dolores Ibárruri, která se posléze stala generální tajemnicí Komunistické

⁴⁹GALKIN, I. S. a kol.: *Dějiny novověku 1870–1918*, s. 43.

⁵⁰Tamtéž, s. 44.

⁵¹BUTVINOVÁ, M. – DOHNAL, M. – JÍLEK, T.: *Dějepis 7 pro 7. ročník*, s. 41.

strany Španělska. „*Skvěle se osvědčili i členové španělské komunistické strany, vedené Dolores Ibarruri.*“⁵² Karel Bartošek ve své učebnici předestírá, že i ženy se mohly politicky angažovat, samozřejmě tak činí také s důrazem na komunistickou stranu. „*V roce zrodu KSČ se stalo jejími členy přes 300 000 pracujících lidí. KSČ patřila k největším komunistickým stranám na světě. Byli v ní muži i ženy ...*“⁵³ Zde se ovšem nemusí nutně jednat o projev ženské emancipace, nýbrž o rovnostářský přístup socialismu, potažmo komunismu, jelikož jedním z pilířů socialistické ideologie je myšlenka rovnosti.⁵⁴ Učebnice Miloně Dohnala politickou angažovanost žen v komunistické straně také potvrzuje. „*Kolem KSSS se sjednotili lidé nejrůznějšího smýšlení a zvyků, vojáci i civilisté, muži i ženy, bez rozdílu věku a původu.*“⁵⁵

Při líčení poměrů v Protektorátě Čechy a Morava za druhé světové války Bartošek zmiňuje postavu komunistické odbojáčky Marie Kudeřikové, která se stala obětí nacismu. „*O charakteru mladého člověka bojujícího proti fašismu říkají mnoho cenného dopisy z vězení od Marušky Kudeřikové, která byla rovněž popravena.*“⁵⁶ Ačkoli zde autor nedokládá žádné další informace o životě či odbojové činnosti Marie Kudeřikové, je z textu patrné, že vnímá její význam zhruba na stejné úrovni jako přínos komunistického novináře Julia Fučíka a jeho *Reportáže psané na oprátce*, kterou autor nastiňuje ve stejné souvislosti.

Ženská práva

Problematika boje ženského emancipačního hnutí za ženská práva v textu předlistopadových učebnic nefiguruje. Poměrně pokrokově působí Bartoškem citovaný úryvek z Havanské deklarace vyhlášené Fidelem Castrem 2. září 1960: „*... všenárodní shromáždění kubánského lidu vyhlašuje před celou Amerikou: ... právo žen na občanské, společenské a politické postavení ...*“⁵⁷ Domnívám se ovšem, že hlavním motivem autora citovat právě tuto část deklarace byl především její propagandistický podtext, jelikož Castrův režim na Kubě se

⁵²CHARVÁT, J. – PRAVDOVÁ, M. – SOJÁK, V.: *Dějepis pro desátý ročník*, s. 160.

⁵³BARTOŠEK, K.: *Dějepis pro 9. ročník*, s. 45.

⁵⁴Více k této problematice: COUFAL, Jan: *Myšlenkové směry v rámci socialistické ideologie*. Liberec 2010 (bakalářská diplomová práce).

⁵⁵DOHNAL, M. a kol.: *Dějepis 8 pro 8. ročník*, s. 32.

⁵⁶BARTOŠEK, K.: *Dějepis pro 9. ročník*, s. 120.

⁵⁷Tamtéž, s. 190.

úzce orientoval na SSSR, a přiznání výše zmíněných práv ženám tak mělo nejspíš zvýšit v očích veřejnosti kladné mínění o komunistickém režimu.

Ženská práva jsou nastíněna také v učebnici Jaroslava Charváta a kolektivu, *Dějepis pro desátý ročník*, v souvislosti se schválením nové ústavy SSSR, k čemuž došlo na VIII. sjezdu sovětů SSSR v prosinci roku 1936: „*Ústava zaručuje všemu sovětskému lidu – bez rozdílu národnosti, rasové příslušnosti, pohlaví a zaměstnání – všechny základní demokratické svobody, dále právo na práci, na odpočinek, na vzdělání, na zaopatření ve stáří i při nemoci.*“⁵⁸ Tyto záruky však v praxi samozřejmě dodržovány nebyly. Podobně jako u politické angažovanosti žen, které se věnují výše, nemusí být tento výčet práv garantovaných ženám projevem ženské emancipace, ale může se jednat o již zmíněný rovnostářský přístup socialismu/komunismu.

Za povšimnutí stojí také absence boje žen za volební právo v předlistopadových učebnicích, jehož problematika obsazuje v současných učebnicích přední příčky zájmu autorů. Ženy jsou v předlistopadových učebnicích zahrnuty pod boj proletariátu za všeobecné volební právo, v žádném z textů se však nedozvídáme, v jakém roce získaly ženy v Československu volební právo či jaké úsilí pro to musely vynaložit. Tato skutečnost může souviset s tím, že ženy získaly volební právo se vznikem první republiky, kterou komunistický režim nechtěl zviditelňovat.⁵⁹

Literární činnost žen

Dalším okruhem témat, u kterého tvůrci předlistopadových učebnic vyzdvihují úlohu žen, je jejich literární činnost. Z období 19. století je pozornost autorů učebnic věnována především přínosu Boženy Němcové.

V díle *Dejiny ČSR*, které bylo vydáno v roce 1952, akcentují autoři význam literární činnosti Boženy Němcové: „*Hneď na začiatku obdobia dozrieva do neobyčajnej krásy dielo*

⁵⁸CHARVÁT, J. – PRAVDOVÁ, M. – SOJÁK, V.: *Dějepis pro desátý ročník*, s. 147.

⁵⁹Komplikovaný vztah KSČ k československému státu se za první republiky proměňoval. KSČ, podřízená Kominterně, pochopitelně zaujímala negativní postoj k demokratickému, parlamentárnímu zřízení první republiky. V roce 1924 došlo k vyhlášení bolševizace, která měla defacto vést k rozbití státu zevnitř. Více k této problematice: HERMÁNEK, Jan: *KSČ za první republiky: bolševizace strany a její vliv na vztah k Československé republice*. Praha 2012 (bakalářská diplomová práce).

Boženy Němcovej. Jej „Babička“ stáva sa klasickým dielom českej prózy ... ⁶⁰ Dílo Němcové je v úryvku opěvováno, což je pro předlistopadové učebnice poměrně typické. Dále autoři zmiňují také Karolínu Světlou, zde však nevěnují žádný prostor ani jejímu literárnímu přínosu ani přínosu v rámci emancipačních snah za práva žen. ⁶¹ „*Na Boženu Němcovou nadvazuje Karolína Světlá ...*“ ⁶²

Podobná formulace v souvislosti s postavou Boženy Němcové je obsažena také v učebnici z roku 1985, na které se podílel Vratislav Čapek a kolektiv autorů. V kapitole *Kultura v Evropě a v našich zemích v období klasického kapitalismu* autoři uvádějí, že „*zakladatelkou nové české realistické prózy se stala B. Němcová.*“ ⁶³ Autoři také nastiňují roli Karolíny Světlé a Terezy Novákové, ⁶⁴ neposkytují však žádné rozvíjející informace o jejich roli v ženském hnutí. „*Spisovatelé vyjadřovali svými díly i politické názory. Mnozí chtěli sloužit hlavně prostému lidu (J. Neruda, V. Hálek, K. Světlá).*“ ⁶⁵ „*Častým námětem románů a povídek byl život na vesnici (K. V. Rais, J. Holeček, T. Nováková).*“ ⁶⁶

V učebnici Miloslava Trapla a Vratislava Čapka z roku 1960 je prezentována Božena Němcová jako významná česká spisovatelka z dob Bachova absolutismu. „*České slovesné umění dosáhlo neobyčejné výše. V době bachovského útlaku dozrávalo dílo Boženy Němcové. Její „Babička“ se stala klasickým dílem české prózy ...*“ ⁶⁷ Poté následuje vyjmenování významných básníků a prozaiků druhé poloviny 19. století, zde však autoři uvádějí pouze mužské představitele jako například Jana Nerudu, Svatopluka Čecha, Vítězslava Háška, Josefa Václava Sládka či Jaroslava Vrchlického. Z úryvku vyplývá, že autoři učebnice na jednu stranu vnímají význam Boženy Němcové jakožto ženské představitelky literárního odkazu své doby, na druhou stranu je zde na první pohled patrný nepoměr v tom, kolik prostoru je věnováno

⁶⁰DEKAN, J. a kol.: *Dejiny ČSR*, s. 222.

⁶¹Karolína Světlá (1830–1899) byla českou publicistkou, spisovatelkou, zakladatelkou Ženského výrobního spolku českého a společně s Vojtou Náprstkem iniciovala založení Amerického klubu dam. BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace*, s. 169.

⁶²DEKAN, J. a kol.: *Dejiny ČSR*, s. 222.

⁶³ČAPEK, V. a kol.: *Dějiny 19. a 20. století*, s. 59.

⁶⁴Teréza Nováková (1853–1912) byla českou spisovatelkou, publicistkou, členkou Amerického klubu dam, vlastivědnou pracovnící a etnografkou. Pracovala také jako šéfredaktorka feministického časopisu *Ženský svět*. BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace*, s. 84.

⁶⁵ČAPEK, V. a kol.: *Dějiny 19. a 20. století*, s. 88.

⁶⁶Tamtéž.

⁶⁷ČAPEK, V. – TRAPL, M.: *Dějepis pro devátý*, s. 100–101.

mužským přínosům a ženským přínosům české literatury. Z ženských autorek je zde uvedena pouze Božena Němcová, ostatní neméně významné spisovatelky této doby jako Karolína Světlá či Sofie Podlipská, které se řadí k předním představitelkám ženského emancipačního hnutí 19. století, v textu prezentovány nejsou.

Opěvování přínosu Boženy Němcové, především v souvislosti s jejím dílem *Babička*, pravděpodobně vyplývá z komunistické interpretace *Babičky*, která je patrná například v díle Zdeňka Nejedlého, československého ministra školství v letech 1948–1953: „*Jak by mohla kultura zůstat nelidovou ve státě tak lidovém, jakým jest a bude tato nová naše republika! Tím by se sama vylučovala ze společenství národa a republiky. I naše kultura musí proto zlidovět. Potřebujeme znovu masovou kulturu, kulturu pro široké masy národa, jak jsme ji měli kdysi v době obrození. Potřebujeme kulturu, která bude mluvit k milionům a ne k určité malé skupině lidí. Potřebujeme kulturu, která by sjednocovala národ a ne rozbíjela jej v kulturní kasty. ... Nebo Božena Němcová: může být něco lidovějšího, než je Babička, a není to zároveň i umělecky největší skvost české literatury?*“⁶⁸ Z úryvku je patrné, v čem Nejedlý viděl jedinečnost *Babičky*. Jejím přínosem pro něj nepochybně byla idea, že toto dílo spojovalo široké vrstvy lidu v jeden kulturní celek.

Další kategorií ženských literárních představitelk, které jsou v předlistopadových učebnicích prezentovány, jsou autorky, jejichž tvorba byla spjata s podporou komunistické ideologie. Z této kategorie je u tvůrců učebnic nejvíce populární Marie Majerová. Učebnice Vratislava Čapka a Miloslava Trapla obsahuje kapitolu věnovanou kultuře v předmnichovské republice, kde jsou uvedeny dokonce tři ženské autorky. „*Z mladé generace vynikl především Jiří Wolker, z prozaiků Ivan Olbracht a Marie Majerová, kteří ve svých povídkách a románech učinili hrdinou bojujícího proletáře. Veliký zájem vzbudily i prózy Marie Pujmanové a Jarmily Glazarové.*“⁶⁹ Výběr zmíněných autorek samozřejmě nebyl náhodný, jelikož všechny významným způsobem reprezentovaly komunistickou stranu a jejich tvorba podporovala komunistickou ideologii.⁷⁰ Tato skutečnost vyplývá také z úryvku, ve kterém autoři nastiňují tematické zaměření děl Marie Majerové na „bojující proletáře“.

⁶⁸NEJEDLÝ, Z.: *Za kulturu lidovou*, s. 41.

⁶⁹ČAPEK, V. – TRAPL, M.: *Dějepis pro devátý*, s. 141.

⁷⁰Marie Majerová (1882–1967) byla českou spisovatelkou, publicistkou, překladatelkou, literární kritičkou a členkou KSČ. Patří k hlavním představitelům českého sociálního románu. Roku 1947 obdržela titul národní umělkyně. POSTLOVÁ, K.: *Česká sociální próza*, s. 27–29.

Karel Bartošek ve své učebnici stručně nastiňuje tvorbu Marie Majerové jako jediné ženské představitelky literatury. „*Revoluční umělci zobrazovali v literatuře nového hrdinu –pracujícího člověka, ať to byl dělník (Marie Majerová v „Siréně“ a „Haviřské baladě“ ...)*“. ⁷¹ Více prostoru se zde ženským autorkám nedostává, a to ani příslušnicím komunistické strany.

Tvorbu Marie Majerové zachycuje také učebnice Vratislava Čapka a kolektivu z roku 1986. „*Na sklonku 19. století vstoupil do literárního života Stanislav Kostka ... Marie Majerová, Jiří Mahen. Jejich díla jsou naplněna bojem o pokrok, odporem ke kapitalismu, reakčnímu měšťáctví, klerikálnímu tmářství, militarismu. Vyjadřují touhu po volnosti, svobodě, sociální spravedlnosti.*“ ⁷² V pasáži autoři shrnují, v čem vidí přínos Marie Majerové, jelikož její tvorba měla především agitační účel a sloužila zájmům marxisticko-leninské ideologie. Její díla sepsaná v duchu reálného socialismu jí spolu s příslušností ke komunistické straně zajistily tehdejší značnou popularitu nejen u tvůrců učebnic.

V podobném duchu se nese i líčení tvorby Marie Majerové a Marie Pujmanové i v díle Miloně Dohnala a kolektivu. „*Dvacátá léta probudila v českém a slovenském umění velký zájem o problematiku postavení chudých lidí. Náměty z této oblasti čerpali zejména Marie Majerová, Marie Pujmanová, ...*“ ⁷³ Líčení je však ve srovnání s předchozí učebnicí podáno stručněji, jelikož autoři v učebnici nevěnují mnoho prostoru československé kultuře, potažmo otázce ženské emancipace.

Ženské spolky

Úloha ženských spolků je v předlistopadových učebnicích zcela opomíjena, pozornosti se zde dostává pouze spolku Živena. ⁷⁴ „*Živena, založená r. 1869, rozšířila úsilie o vyššiu*

⁷¹BARTOŠEK, K.: *Dějepis pro 9. ročník*, s. 90.

⁷²ČAPEK, V. a kol.: *Dějepis pro 2. ročník*, s. 312.

⁷³BUTVINOVÁ, M. – DOHNAL, M. – JÍLEK, T.: *Dějepis 7 pro 7. ročník*, s. 110.

⁷⁴Spolek Živena byl zaměřen na vzdělávání žen v národním duchu. Vyvíjel (až do roku 1919 neúspěšné) snahy o založení školy určené pro slovenské dívky, kde by se vyučovalo ve slovenském jazyce. Spolek se angažoval také v charitativní či publicistické činnosti a snažil se o osvětu týkající se zdravotnictví. PRIVRELOVÁ, M.: *Prezentácia feminizmov*, s. 13–14.

*vzdelanostnú úroveň národa o spoluprácu žien.*⁷⁵ Citovaná učebnice však neposkytuje informace o tom, jakou činnost ženy ve spolku vykazovaly či čím se spolek zabýval.

V podkapitole, ve které se autoři *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté* věnují slovenskému kulturnímu vývoji, ve stručnosti zmiňují také ženský spolek Živena. „*Střediskem kulturního a národního života byla v letech 1863–1875 Matica Slovenská. Po jejím zrušení snažil se mezeru, která tak v národním životě Slováků vznikla, vyplnit svou činností ženský spolek Živena.*“⁷⁶ Autoři však v textu vůbec nenastíhují, v čem činnost tohoto ženského spolku spočívala, z čehož do jisté míry vyplývá, že pravděpodobně nepokládali za důležité věnovat této problematice alespoň minimální prostor.

⁷⁵DEKAN, J. a kol.: *Dejiny ČSR*, s. 224.

⁷⁶ČAPEK, V. – TRAPL, M.: *Dějepis pro devátý*, s. 103.

4. Polistopadové a současné učebnice dějepisu

Tato kapitola se zabývá rozbohem polistopadových a současných učebnic dějepisu, které slouží jako stěžejní prameny pro sledování vývoje obrazu ženské emancipace v 19. a 20. století v dějepisných učebnicích. Pozornost bude věnována, podobně jako u analýzy předlistopadových učebnic, tematickým okruhům, které problematiku ženské emancipace zahrnují.

4.1 Charakteristika školství po roce 1989, polistopadových a současných učebnic

Školství po roce 1989 prošlo řadou zcela zásadních změn, které pochopitelně ovlivnily také způsob vydávání dějepisných učebnic a jejich obsahovou stránku. Podle Šustové byla v roce 1995 založena Asociace učitelů dějepisu ČR (ASUD), jež zprostředkovává komunikaci mezi ministerstvem školství a učiteli dějepisu. Asociace se měla mimo jiné podílet také na pomoci učitelům dějepisu při prosazování změn ve výuce po roce 1989.⁷⁷

Vývoj školství po roce 1989 se orientoval především na demokratizaci a decentralizaci vzdělávání. Na počátku 90. let docházelo k postupné novelizaci školských zákonů. Novela z roku 1990 přinesla zrušení jednotné školy a ustanovení o povinnosti jednotné ideové orientace výchovy a vzdělávání. Zároveň byla školám přiznána právní subjektivita, školství již nemuselo být pouze státního charakteru, čímž tedy stát ztratil monopol na zřizování škol. Školy získaly také více rozhodovacích pravomocí a možnost vybírat si výukové metody či učebnice využívané ve výuce dle vlastního uvážení.⁷⁸

Spolu se změnou režimu docházelo i ke změnám v pojetí výuky na školách. Změny se týkaly také hodnotového systému žáků, který se měl soustředit na hodnoty liberální a demokratické společnosti, uplatnění na trhu práce a schopnost orientovat se v moderním světě. Důležitým mezníkem bylo vydání tzv. Bílé knihy neboli Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice v roce 2001, jehož body se do praxe dostávaly v souvislosti s kurikulární reformou, která byla uskutečňována v období let 2005–2007. V této době došlo k nahrazení dosud využívaných osnov Rámcovými vzdělávacími programy (RVP), které se

⁷⁷Mezi další činnosti asociace patří organizování seminářů pro učitele, publikování metodických příruček pro výuku, tvorba didaktických pomůcek či podílení se na tvorbě vybraných učebnic. ŠUSTOVÁ, M.: *Stalo se v zemi české*, s. 26.

⁷⁸Zpráva o vývoji českého školství od listopadu 1989. In: <http://www.nuv.cz/trv> [cit. 21. 3. 2022].

soustředí na rozvíjení klíčových kompetencí nutných k tomu, aby se žáci a žákyně uplatnili v moderním světě. V návaznosti na rámcové vzdělávací programy si poté školy vytvářejí Školní vzdělávací programy (ŠVP), čímž přizpůsobují výuku na škole svým možnostem a preferencím.⁷⁹

Oblast tzv. regionálního školství (základní a střední školství) podléhala školskému zákonu z roku 1984 až do roku 2004, kdy došlo k přijetí nového školského zákona. Vstup do Evropské unie znamenal důležitý milník pro české školství. Ustanovení obsažená ve školském zákoně z roku 2004 jsou zaměřena na demokratizaci vzdělávání a posilují jeho evropský rozměr. Důraz je kladen na celoživotní přístup k učení, rozšíření autonomie škol apod. Důležitou součástí nového školského zákona bylo také zavedení kurikulárních dokumentů, rámcových a školních vzdělávacích programů.⁸⁰

Po roce 1989 se přistoupilo k vydávání rozmanitého množství sad dějepisných učebnic, jejichž kvalita je odlišná, znovu se také ve výuce začaly používat pracovní sešity či dějepisné atlasy. Šustová dále předestírá, že se změny příliš nedotkly pomůcek pro dějepisnou výuku. Tuto skutečnost proměnilo až zavádění nových technologií, čímž například docházelo k hojnějšímu využívání ukázek z dobových dokumentů či filmů ve výuce.⁸¹

4.2 Analyzované učebnice

V této podkapitole představuji nejprve polistopadové učebnice dějepisu a následně současné učebnice dějepisu, které dále v práci analyzuji. Učebnice jsou rozděleny podle nakladatelství, kterými byla vydána.

POLISTOPADOVÉ UČEBNICE:

SPL Práce

*Dějepis: nová doba (1.–4. díl)*⁸² – tato řada učebnic vydaných v 90. letech nakladatelstvím Práce disponuje čtyřmi díly, z nichž první díl zpracoval Jiří Pokorný, druhý díl je prací Pavly

⁷⁹MALÍŠEK, O.: *Vývoj obrazu*, s. 21–25.

⁸⁰Zpráva o vývoji českého školství od listopadu 1989. In: <http://www.nuv.cz/t/rv> [cit. 21. 3. 2022].

⁸¹ŠUSTOVÁ, M.: *Stalo se v zemi české*, s. 26.

⁸²JOŽÁK, Jiří: *Dějepis: nová doba. Československo a svět 1945–1989*. 4. díl. Praha 1997.; JOŽÁK, Jiří: *Dějepis: nová doba. Druhá světová válka a československý odboj*. 3. díl. 3. vyd. Praha 1997.; POKORNÝ, Jiří: *Dějepis:*

Vošahlíkové a zbylé dva díly vytvořil Jiří Jožák. Učebnice byly vydány v rozmezí let 1996 až 1997. První díl se věnuje dějinám 19. století po vznik ČSR, na což navazuje druhý díl, který je zaměřen na období první republiky a svět v letech 1918–1938. Třetí díl zpracovává druhou světovou válku a československý odboj. Čtvrtý díl se poté věnuje období let 1945–1989 v Československu i ve světě. Učebnice disponují množstvím ilustrací s popisky, které dokreslují jejich kontext, dále je text prokládán dobovými fotografiemi, mapami, úryvky z různých dokumentů apod. Kapitoly jsou zakončeny otázkami k zopakování. Přes tato pozitiva byly učebnice této řady kritizovány za přílišnou lexikální i obsahovou obtížnost, absenci přehledných tabulek dat a událostí, shrnutí apod. Učebnice také příliš nekorespondovaly s učebními osnovami.⁸³

*Dějiny novověku: učebnice pro střední školy*⁸⁴ – jedná se o učebnici vytvořenou Miroslavem Hrochem, kterou vydalo v roce 1994 nakladatelství Práce. Autor se v díle věnuje výkladu dějin počínající rokem 1600 po předvečer první světové války. Text je doprovázen ilustracemi, mapami, citacemi dokumentů či proslovů slavných osobností. Za kapitolou následují otázky sloužící k zopakování či zamyšlení, výčty základních dat a doplňková literatura k četbě. Pozitivem učebnice je z hlediska větší přehlednosti její zakončení rejstříkem osob a závěrečnou tabulkou s daty významných událostí.

Fortuna SPN

*Dějiny moderní doby (1.–3. díl)*⁸⁵ – jedná se o třídílnou řadu učebnic vydaných v roce 1997, na níž se podílel Milan Hlavačka, Drahomír Jančík a Vladimír Nálevka. Výklad dějin v prvním díle začíná rokem 1870 a je doveden do roku 1918. Na první díl navazuje druhý a na něj následně i třetí díl, který je zakončen rokem 1991. V porovnání s předchozími polistopadovými učebnicemi nedisponuje tato řada učebnic takovým množstvím ilustrací a popisky k nim jsou

nová doba. V době páry a elektřiny: Od pokusu o české vyrovnání k získání samostatnosti. 1. díl. Praha 1997.; VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla: Dějepis: nová doba. Československo a svět 1918–1938. 2. díl. Praha 1996.

⁸³HUDECOVÁ, Dagmar: *Jak učitelé využívají*, s. 332.

⁸⁴HROCH, Miroslav: *Dějiny novověku: učebnice pro střední školy. Praha 1994.*

⁸⁵HLAVAČKA, Milan: *Dějiny moderní doby: dějepis pro druhý stupeň základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií 1870–1918. 1. díl. Praha 1997.; JANČÍK, Drahomír: Dějiny moderní doby: dějepis pro druhý stupeň základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií 1918–1945. 2. díl. Praha 1997.; NÁLEVKA, Vladimír: Dějiny moderní doby: dějepis pro druhý stupeň základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií 1945–1991. 3. díl. Praha 1997.*

také mnohem stručnější. Text je doplněn o tabulky s osobnostmi, které tvořily dějiny, shrnutí, otázky a úkoly vztahující se ke kapitolám a ukázky z dobových dokumentů.

SOUČASNÉ UČEBNICE:

Didaktis⁸⁶ – jedná se o učebnice určené pro střední školy, na kterých se podílel široký autorský kolektiv složený z historiků i pedagogů. Struktura učebnice je na začátku přehledně vysvětlena, je tedy jednoduché se v textu orientovat. Text je poměrně obsáhlý a odborný, přesto není obtížný na pochopení. Doprovází ho menší ilustrace, kterých je ve srovnání s jinými učebnicemi méně, na druhou stranu disponují učebnice této sady tabulkami, v nichž se autoři věnují vysvětlování různých termínů či kontextu událostí. Přidanou hodnotu učebnic představuje také historická čítanka na konci učebnice, ve které autoři uvádějí úryvky z dobových pramenů spolu s vysvětlením jejich významu. Učebnice z této sady samozřejmě nepostrádají ani mapy a časové osy pro lepší přehlednost. Zajímavostí je také skutečnost, že se učebnice nesoustředí primárně na data událostí, ale spíše jejich komplexní kontext. Před začátkem kapitoly jsou uvedeny otázky, na něž by měli být žáci a žákyně schopni odpovědět po prostudování si dané kapitoly. Učebnice také obsahují jmenný a věcný rejstřík.

Fragment⁸⁷ – v práci využívám učebnici pro žáky a žákyně středních škol zpracovanou Marií Sochrovou, která vyšla v roce 2008. Učebnice je zaměřena na výklad dějin novověku a nové doby, kterou autorka vymezila obdobím od první světové války po konec 20. století. Učebnice se svou grafickou podobou liší od ostatních učebnic především tím, že neobsahuje žádné ilustrace a její text je zpracován v odrážkách, přičemž tento způsob zpracování připomíná zápisky v sešitě. Text je doprovázen lištami s poznámkami či zajímavostmi. Za kapitolami následují otázky k zopakování.

Fraus⁸⁸ – učebnice vydané nakladatelstvím Fraus v roce 2021 jsou neobvyklé tím, že se jedná o hybridní učebnice, což znamená, že po zadání číselného kódu či naskenování QR kódu na

⁸⁶FASORA, Lukáš a kol.: *Dějiny 19. století pro střední školy. Světové dějiny a dějiny českých zemí „dlouhého“ 19. století*. Brno 2016.; ČURDA, Jan a kol.: *Moderní dějiny pro střední školy. Světové a české dějiny 20. století a prvního desetiletí 21. století*. Brno 2014.

⁸⁷SOCHROVÁ, Marie: *Dějepis II. v kostce pro SŠ*. Praha 2008.

⁸⁸PARKAN, František a kol.: *Dějepis 9. Hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 3. upr. vyd. Plzeň 2021.; TINKOVÁ, Daniela a kol.: *Dějepis 8. Hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 3. upr. vyd. Plzeň 2021.

stránkách www.skolasnadhledem.cz se žákovi či žákyni zobrazí rozšiřující materiály k dalšímu procvičování daného tématu. Učebnice jsou určeny žákům a žákyním základních škol, čemuž odpovídá také jejich zpracování a úroveň textu. Učebnice jsou bohaté na obrazový materiál, úkoly sloužící k zamyšlení se nad danou problematikou či k jejímu prohloubení. Přidanou hodnotu těchto učebnic představují také vložené kapitoly o systematizaci učiva probraných kapitol, věcný rejstřík, dále také rejstřík osob, míst a map či obsáhlý slovníček osobností a pojmů.

Nová škola – DUHA⁸⁹ – jedná se o učebnici určenou pro 8. ročník, kterou vydalo nakladatelství Nová škola – DUHA v roce 2019. Učebnice disponuje množstvím ilustrací či názorných fotografií, časovými osami či mapami, které slouží pro lepší orientaci v dějinných událostech. Ve vyjádření autorů učebnice je uvedeno, že byla zpracována v souladu s moderními trendy dějepisné výuky, potažmo tedy v souladu s RVP ZV. Učebnice obsahuje také slovníček pojmů, závěrečné opakování, věcný i jmenný rejstřík a v neposlední řadě také přílohu věnující se učivu a očekávaným výstupům.

SPN⁹⁰ – autorem učebnice vydané nakladatelstvím SPN roku 2001 je Milan Hlavačka. Učebnice je určena žákům a žákyním gymnázií či středních škol, čemuž je přizpůsobena také úroveň textu. Text je doprovázen četnými ilustracemi, mapami, úryvky z doplňující literatury či ukázkami dobových textů. Za dílčími kapitolami následují vysvětlivky klíčových pojmů, tabulky s důležitými daty, literatura k dalšímu čtení a v neposlední řadě také otázky a úkoly sloužící k zopakování učiva. Na konci učebnice je uveden rejstřík osobností.

Taktik⁹¹ – jedná se o učebnici vyhrazenou pro žáky a žákyně základních škol, která byla vydána v roce 2018. Na titulní straně je uvedeno, že učebnice byla, podobně jako učebnice vydaná nakladatelstvím Nová škola – DUHA, vytvořena v souladu s RVP. Grafické zpracování učebnice je přehledné, učebnice je bohatá na množství ilustrací a map s popisky, které obsahují doplňující informace. Neopomijí ani ukázky dobových textů, závěrečné shrnutí dané kapitoly, opakovací otázky, slovníček pojmů, doporučenou literaturu k danému tématu apod. Nachází se zde také otázky k dalším vyučovacím předmětům, jelikož se učebnice snaží o propojení

⁸⁹PECHNÍK, Ondřej – VYKOUPIĚL, Libor: *Dějepis 8: novověk. Učebnice pro 8. ročník základní školy nebo tercie víceletého gymnázia*. Brno 2019.

⁹⁰HLAVAČKA, Milan: *Dějepis pro gymnázia a střední školy 3. Novověk*. Praha 2001.

⁹¹MÁCHA, Petr a kol.: *Hravý dějepis 8. Učebnice pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha 2018.

mezipředmětových vztahů. Na konci učebnice je uveden jmenný rejstřík a rejstřík cizích slov nebo odborných pojmů.

4.3 Analýza polistopadových a současných učebnic

V této podkapitole se zabývám analýzou nejprve polistopadových a poté současných učebnic dějepisu z hlediska zobrazování ženské emancipace v 19. a 20. století. Podobně jako u analýzy předlistopadových učebnic bude na tuto problematiku pohlíženo v rámci tematických celků, které ji zahrnují.

4.3.1 Polistopadové učebnice

Postavení žen

Otázka ženské emancipace neochvějně souvisí s faktorem postavení žen, který prodělal nejvýznamnější změny v průběhu „dlouhého“ 19. století. Tento faktor nastiňuje také autor *Dějiny moderní doby*, Milan Hlavačka: „*Koncem 19. století se významně proměnilo postavení žen. I když jejich hlavním úkolem bylo i nadále vychovávat děti a starat se o rodinné zázemí, stále více nacházely uplatnění například v obchodě nebo v telekomunikačních službách.*“⁹² Autor zde představuje, co bylo považováno za ženské poslání a hlavní smysl ženského života, tedy starost o potomky a domácnost, přičemž uvádí, že tato skutečnost se příliš nezměnila, přesto mohly být ženy zaměstnány alespoň v určitých oblastech.

Miroslav Hroch, autor *Dějiny novověku*, se ve své učebnici také věnuje otázce postavení žen: „*Ženy nebyly nikdy rovnoprávnou složkou společnosti a jejich právní a sociální postavení se s nástupem kapitalismu a se změnou rodinného života buržoazie spíše zhoršilo. Tak např. Napoleonův zákoník nedával – na rozdíl od zákonů starého režimu – ženám právo disponovat majetkem, dokonce ani vlastním věnem. Tento vývoj kontrastoval nejen s postupující demokratizací společnosti, ale také s pokrokem vzdělanosti, na niž se v rostoucí míře podílely také ženy, především z vyšších a středních vrstev.*“⁹³ Z úryvku je patrné poněkud tendenční a zaujaté líčení změn týkajících se ženského postavení, jelikož autor uvádí, že postavení žen se ještě zhoršilo po nástupu kapitalismu. Užití termínu „buržoazie“ a očerňování kapitalismu

⁹²HLAVAČKA, M.: *Dějiny moderní doby*, s. 40.

⁹³HROCH, M.: *Dějiny novověku*, s. 149.

vyvolává otázku, nakolik je autorův výklad aktuální vzhledem k tomu, že učebnice byla vydána roku 1994. Nespadá tedy mezi učebnice předlistopadové a nejedná se ani o její pozdější vydání. Určitá tendenčnost a setrvačnost ve výrazivu může souviset s tím, že autor byl v období komunismu veden jako agent StB,⁹⁴ čemuž dle záznamu odpovídá například datum jeho narození. Zmíněná tendenčnost však může souviset také s nepříliš dlouhým časem, který v době vydání učebnice uplynul od listopadových událostí v roce 1989.

Jeden z faktorů, který sehrál důležitou roli při procesu ženské emancipace, lze spatřovat také v souvislosti s první světovou válkou. Tento faktor vysvětluje také Jiří Pokorný ve své učebnici: „*Válka ji [společenskou skladbu] ovlivnila ještě jinak: výraznou změnou ve společenském postavení žen. Ve všech oborech ženy musely nahradit muže bojující na frontě, často převzaly i starost o výživu rodiny. Tak se ženy mnohem více zapojily do společenského života. Staly se samostatnějšími, více se zpolitizovaly.*“⁹⁵ Autor nastiňuje, že v průběhu války musely ženy zastat do té doby mužskou práci, potažmo úlohu muže jako živitele rodiny, čímž se „*mnohem více zapojily do společenského života*“. Autor ovšem nepřibližuje, jak přesně se staly ženy samostatnějšími či jak se projevovalo zpolitizování žen. Nezmiňuje ani žádné informace o procesu ženské emancipace před první světovou válkou. Je zde tedy patrný jakýsi vzorec z dob komunismu, kdy byla ženská emancipace viděna v souvislosti se zapojením žen do pracovního procesu.

Umělecká činnost

Z umělecké sféry je v polistopadových učebnicích věnováno nejvíce pozornosti pěvkyni Emě Destinové.⁹⁶ „*Prostřednictvím rádia a gramofonových desek se šířila také sláva operních pěvců, např. ... a české sopranistky Emmy Destinové.*“⁹⁷ Drahomír Jančík její přínos ve své učebnici pouze stručně zmiňuje, zatímco Jiří Pokorný jejímu významu věnuje více prostoru: „*Vynikající tradici českého interpretačního umění snad nejlépe ztělesňovala věhlasná světová pěvkyně Ema Destinová. Ačkoli dodnes platí Ema Destinová (1878–1930) za jednu z nejlepších českých pěvkyní, čeští diváci neměli mnoho příležitostí ji slyšet. Její talent objevila*

⁹⁴Tato informace je dostupná z: <https://www.cibulka.net/nnoviny/nn1995/nn4595/obsah/33.htm> [cit. 4. 4. 2022].

⁹⁵POKORNÝ, J.: *Dějepis: nová doba*, s. 74.

⁹⁶Tato skutečnost může souviset nejen s její světovou proslulostí jako operní pěvkyně, ale také s její spoluprací s odbojovou organizací Maffie. MATĚJKOVÁ, M.: *Ema Destinová*, s. 13.

⁹⁷JANČÍK, D.: *Dějiny moderní doby*, s. 50.

*až cizina. Dávala přednost italskému repertoáru, jejím partnerem často býval slavný Enrico Caruso. Od roku 1906 byla členkou Metropolitaní opery v New Yorku, kde také o rok později nadchla své příznivce rolí Mařenky ve Smetanově Prodané nevěstě.*⁹⁸

Z českých autorek je poté uváděna Eliška Krásnohorská a Božena Němcová. „*K ruchovcům patřili zejména Svatopluk Čech a Eliška Krásnohorská ...*“⁹⁹ Pokorný ovšem neuvádí žádné doplňující informace o činnosti Elišky Krásnohorské například v souvislosti s ženským emancipačním hnutím. Přínosu Boženy Němcové si všimá také autor 3. dílu *Dějiny moderní doby*, Vladimír Nálevka: „*Zvláště v oblasti české krásné literatury byla vydána některá díla trvalé hodnoty. Tak v roce 1853 vydal Karel Jaromír Erben (1811–1870) sbírku básní Kytice a následujícího roku Božena Němcová (1820–1862) Babičku. Jejich dílo se stalo velkým povzbuzením pro mladší literární generaci.*“¹⁰⁰ Líčení významu její tvorby již ovšem nepůsobí propagandisticky, jako tomu je u učebnic předlistopadových.

Ze zahraničních spisovatelek je zmíněna pouze Virginia Woolfová, její tvorbě však není věnováno příliš prostoru. „*Psychoanalýza inspirovala také anglicky píšící autory. V. Woolfová podrobila analýze střední vrstvy společnosti.*“¹⁰¹

Zaměstnání

Zaměstnání, ve kterých se ženy mohly angažovat, v polistopadových učebnicích nepředstavují stěžejní bod ženské emancipace. „*S možností pracovního uplatnění žen se přestalo rovněž zanedbávat dívčí školství. Přesto však stále všeobecně platilo, že ženy pracují pouze do doby, než se provdají.*“¹⁰² Hlavačka dává do souvislosti příležitost žen prosadit se v pracovní oblasti s rozvojem dívčího vzdělávání, neuvádí zde ovšem, o který stupeň vzdělávání jde. Domnívám se také, že je poněkud problematické, že v učebnici nejsou uvedeny žádné prameny či sekundární literatura, ze kterých autor vycházel. Autor pouze velmi obecně nastiňuje některé aspekty ženské emancipace, ale neuvádí žádné příklady, proto se domnívám, že nepovažoval tuto problematiku za příliš důležitou. O něco konkrétnější je Hroch, který

⁹⁸POKORNÝ, J.: *Dějepis: nová doba*, s. 53.

⁹⁹Tamtéž, s. 46.

¹⁰⁰NÁLEVKA, V.: *Dějiny moderní*, s. 48.

¹⁰¹JANČÍK, D.: *Dějiny moderní doby*, s. 48.

¹⁰²HLAČKA, M.: *Dějiny moderní doby*, s. 40.

predestiná, že se proměnila například sféra profesí, ve kterých se ženy mohly uplatnit. „*Práce žen se prosazovala i v kvalifikovanějších odvětvích jako byli sazeči v tiskárnách.*“¹⁰³

Ženy v politice

Mezi významné ženy, které se svou činností zapsaly do povědomí veřejnosti, patří také Eva Perónová, jejíž život a působení přibližuje Nálevka ve své učebnici. „*Eva Perónová (1919–1952), manželka J. D. Peróna, ... V roce 1945 se sblížila s Juanem Peronem, stala se jeho druhou ženou a do značné míry i tvůrkyní prezidentova kultu. Svým osobním kouzlem zapůsobila především na tzv. „lidi bez košil“, jak byli nazýváni chudí obyvatelé městských periferií. Pro většinu z nich byla novodobou světící, která přinášela naději na změnu. Organizovala výstavbu nemocnic a škol, postupně kontrolovala většinu argentinských rozhlasových stanic. Prosadila se i v ženském hnutí.*“¹⁰⁴ Autor úryvku uvádí, že se zasazovala především o filantropickou činnost a stala se oblíbenou u chudších vrstev společnosti. Ty v ní viděly někoho, kdo se postará o to, aby se jejich život stal lepším. Je tu tedy predestin její zcela značný politický vliv. Autor dále naznačuje vliv Perónové v kontextu toho, že „*kontrolovala většinu argentinských rozhlasových stanic*“.¹⁰⁵ Její přínos v rámci ženského hnutí je v textu pouze zmíněn, ale nijak nerozvíjen.

Jistou návaznost z předlistopadových učebnic lze spatřovat v souvislosti se zmíněním osoby Rosy Luxemburgové. Na rozdíl od předlistopadových učebnic jí však autoři polistopadových učebnic věnují daleko méně prostoru. „*Mezi oběťmi byli i oba vůdcové Spartakovců, Karl Liebknecht a Rosa Luxemburgová.*“¹⁰⁶ Jančík dále uvádí i informaci o tom, kdy ženy poprvé volily na území dnešního Německa: „*Jen několik dnů po porážce berlínského povstání se konaly volby do Říšského sněmu. Poprvé zde volily i ženy.*“¹⁰⁷

S pádem komunistického režimu se do popředí zájmu dostává také reakce československých politiků a političek na pobyt okupačních vojsk varšavské smlouvy, která vstoupila na československé území 20. srpna 1968. V tomto kontextu Jožák akcentuje jména

¹⁰³HROCH, M.: *Dějiny novověku*, s. 144.

¹⁰⁴NÁLEVKA, V.: *Dějiny moderní*, s. 44.

¹⁰⁵Více informací o osobě Evy Perónové přináší magisterská diplomová práce: KOČOVÁ, Linda: *Eva Perón a Argentina mezi lety 1945 a 1952*. Praha 2013 (magisterská diplomová práce).

¹⁰⁶JANČÍK, D.: *Dějiny moderní doby*, s. 15.

¹⁰⁷Tamtéž.

dvou politiků a dvou političek, kteří veřejně projevili nesouhlas s tímto pobytém.¹⁰⁸ Jejich další osudy však nerozvádí. „*Miněním většiny občanů se při parlamentním hlasování o smlouvě o dočasném pobytu sovětských vojsk v ČSSR v říjnu 1968 řídili pouze Gertruda Sekaninová-Čákrťová, František Kriegel, František Vodsoň a Božena Fuková.*“¹⁰⁹

Ženy za druhé světové války

Aspekt ženské emancipace lze nalézt také v líčení ženských zásluh při účasti na bojích za druhé světové války. „*Bombardování civilních cílů, masové vraždění obyvatelstva okupačními vojsky, další hrůzy a útrapy vzbuzovaly u pokořených i ohrožených národů obavy o osud lidské civilizace. Na její obranu proto často zvedaly zbraň i ženy, aby mohly plnit své přirozené poslání, chtěly právo na život i chránit. Na rozdíl od let 1914–1918 se tak v mnoha zemích v podstatně větším množství zapojily do boje za národní osvobození a proti fašismu matky, manželky i mladé dívky takřka všech společenských vrstev. Stály po boku mužů v ilegalitě, na bojištích i jinde. Mnohé pak svým nejbližším v zápase za svobodu a lepší perspektivu lidského rodu pomáhaly. Také ženy prokazovaly vroucí vlastenectví, obětavost a statečnost – vítězily i umíraly ...*“¹¹⁰ Autor v úryvku nejdříve nastiňuje, co motivovalo ženy zapojit se do bojů a obrany, ovšem vzápětí předestírá, že tak konaly „*aby mohly plnit své přirozené poslání*“. Z této formulace není příliš zřejmé, co tímto „přirozeným posláním“ autor myslí. Úryvek na mě však působí dosti předlistopadově, jelikož autor ženy vnímá poněkud stereotypně především jako matky či manželky a podmiňuje jejich odhodlání bránit svou vlast touto skutečností. Na druhou stranu autor vyzdvihuje jejich statečnost a obětavost spolu se

¹⁰⁸Gertruda Sekaninová-Čákrťová, žijící v letech 1908–1986, byla česká a československá politička, členka KSČ, advokátka a diplomatka židovského původu, pro který ji nacistický režim uvěznil v několika koncentračních táborech. V letech 1949–1957 zastávala funkci náměstkyně ministra zahraničních věcí ČSR. Jako poslankyně v Národním shromáždění se angažovala od 60. let. Za projevení nesouhlasu se smlouvou o dočasném pobytu sovětských vojsk musela politiku opustit a později se stala disidentkou. Mezi prvními podepsala Chartu 77 a stála také u založení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných.

Božena Fuková žila v letech 1935–2017 a jednalo se o slovenskou a československou poslankyni, ekonomku a členku KSS. Podobně jako Sekaninová-Čákrťová se Fuková postavila proti přijetí smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk, za což jí byl odňat poslanecký mandát a stala se politicky nepohodlnou osobou. Po roce 1990 pracovala na ministerstvu zahraničí. KOČIŠKOVÁ, J.: *Postavení žen*, s. 56–61.

¹⁰⁹JOŽÁK, J.: *Dějepis: nová doba*, s. 89.

¹¹⁰JOŽÁK, J.: *Dějepis*, s. 64.

zásluhami týkajícími se dalších druhů pomoci. Je zde tedy patrná jakási setrvačnost z předlistopadových učebnic v rámci zobrazování žen jako bojovnic za určité ideály.

Ženská práva – boj za volební právo

Úsilí, které musely ženy vynaložit, aby získaly hlasovací právo, popisují dvě ze zkoumaných polistopadových učebnic. „*Ženské hnutí vystupovalo nejradiálněji a nejdříve v Anglii, kde se ženy v boji za všeobecné hlasovací právo nezalekly ani pouličních demonstrací a potyček s policií. Odtud se rozšířil hanlivý název „sufražetky“ (od anglického suffrage – hlasovací právo) jako označení bojovných zastánkyň ženských práv – feministek. Boj za ženská práva byl nejednou spojen s odporem proti imperialistické válečné politice. Představitelkou tohoto proudu byla např. Berta Suttnerová, nositelka Nobelovy ceny míru.*“ Citovaná pasáž pochází z učebnice Miroslava Hrocha, který zde ve stručnosti vykresluje boj žen za volební právo. Podobně jako v jiných úryvcích z Hrochovy učebnice, které jsou analyzovány výše, i zde autor sklouzává k sympatizování s pounorovým režimem, jelikož zde spojuje boj stoupenkyň ženských práv s bojem proti „*imperialistické válečné politice*“.¹¹¹

Situaci v nově vzniklé Československé republice nastiňuje úryvek, který pojednává o tom, že československé ženy získaly volební právo dříve, než tomu bylo v jiných zemích. Tento mezník bude rozebrán při analýze současných učebnic dějepisu. „*Národní shromáždění přijalo zákony, které české politické strany žádaly už dlouho a jež znamenaly dobudování občanské společnosti v právní rovině (rovnost občanů před zákonem). Jednalo se o uplatnění všeobecného volebního práva také pro ženy – toto volební právo bylo ve světě zatím ještě výjimečné.*“¹¹²

4.3.2 Současné učebnice

Postavení žen

Pechník a Vykoupil, autoři dějepisné učebnice určené pro základní školy, poskytují stručné, avšak komplexní shrnutí otázky změny ženského postavení v průběhu dějin. „*Ženy byly po dlouhá staletí vnímány jako nerovné mužům. Jejich úlohou byla péče o domácnost*

¹¹¹HROCH, M.: *Dějiny novověku*, s. 149–150.

¹¹²VOŠAHLÍKOVÁ, P.: *Dějepis: nová doba*, s. 24.

a o manžely, kteří zajišťovali rodině obživu. Ženy neměly stejná práva jako muži – nesměly volit, vykonávat řadu profesí a byl jim odíráán přístup ke vzdělání. Procesu zrovnoprávnění žen se říká emancipace. Začátky emancipace ovlivnily vleklé války v 19. století. Zatímco muži byli povoláni do armády, ženy musely přebírat jejich práci. Ukázalo se, že ji dokážou zastat stejně dobře.“¹¹³ Je zde načrtnuta nerovnost žen v porovnání s mužskou částí populace i počátky ženské emancipace, které jsou v textu dále rozváděny. Výrazný prvek, který rozpohyboval proces proměny ženského postavení, vidí autoři ve válkách, při kterých se ženy osvědčily jako zcela schopné zastat práci mužů.

Autorský kolektiv podílející se na učebnici vydané nakladatelstvím Fraus se také věnuje otázce ženského postavení před počátkem procesu ženské emancipace. „Muži měli podle dobových společenských zvyklostí rodinu finančně zabezpečit a reprezentovat ji na veřejnosti. Ženy zůstávaly v domácnosti a věnovaly se výchově dětí.“¹¹⁴ V tomto úryvku autoři naznačují typické dobové rozdělení ženských a mužských rolí. Muž se pohyboval ve sféře veřejné, zatímco žena ve sféře soukromé, přičemž jejími hlavními úkoly byla péče o domácnost a výchova potomků. Jednalo se o tzv. ideologii oddělených sfér.¹¹⁵

Autoři učebnice *Dějepis 8* vidí jeden z impulzů ženské emancipace v tom, že žen bylo početně více než mužů, nebylo tedy možné, aby všechny našly výhodný sňatek, který by jim zajistil pohodlný život. „Dívky měly omezený přístup k vyššímu vzdělání. Také politická práva byla vyhrazena pouze mužům. Snaha o emancipaci žen vzešla z měšťanských vrstev. Změna v postavení žen byla vynucena rovněž tím, že jich bylo ve společnosti více než mužů. Nemohly proto všechny uzavřít sňatek a získat své životní jistoty.“¹¹⁶

Velmi komplexně a detailně pojímají otázku ženského postavení a jeho proměny autoři *Dějín 19. století pro střední školy*, kteří pod ni zahrnují také oblast vzdělávání, zaměstnání apod. Pro lepší přehlednost budou zmíněné oblasti obsaženy v dílčích tematických celcích. „Moderní městský život ale změnil muže na hlavního živitele, kdežto ženě ponechal starost o domácnost. V první polovině 19. století se tedy v Evropě vytvořilo nové nerovné postavení žen a mužů, jež vycházelo z běžně rozšířeného přesvědčení, že ženy jsou svou přirozenou povahou domácí

¹¹³PECHNÍK, O. – VYKOUPILOVÁ, L.: *Dějepis 8: novověk*, s. 88.

¹¹⁴TINKOVÁ, D. a kol.: *Dějepis 8*, s. 120.

¹¹⁵Více k této problematice: DVOŘÁKOVÁ KANĚČKOVÁ, Eva: *Výchova dívek v Čechách a na Moravě: Školství v 19. století genderovou perspektivou*. Olomouc 2021.

¹¹⁶TINKOVÁ, D. a kol.: *Dějepis 8*, s. 120.

stvoření a mají být dobrými manželkami, hospodyněmi a matkami, kdežto muži jsou uzpůsobeni k veřejnému životu a práci (ideologie „oddělených sfér“).¹¹⁷ Autoři v úryvku nastiňují dobové představy o ženských a mužských rolích, které jsou nezbytné pro pochopení příčin vzniku ženského emancipačního hnutí.

Vzdělání žen

Situaci ohledně ženského vzdělávání v českých zemích komentuje učebnice vydaná nakladatelstvím Fraus. Autoři zde zmiňují významný mezník v rámci ženského vzdělávání, potažmo celého procesu ženské emancipace v českých zemích, a to založení prvního gymnázia pro dívky s názvem Minerva.¹¹⁸ „Důležitým předpokladem ženské emancipace byl rozvoj dívčího vzdělávání. Spisovatelka Eliška Krásnohorská vymohla založení prvního dívčího gymnázia Minerva, nejstaršího v celém Rakousko-Uhersku. Dívky si tak konečně mohly udělat maturitu a ucházet se o přijetí na vysoké školy.“¹¹⁹

Autoři *Hravého dějepisu 8* předkládají tvrzení, že v souvislosti s nedostatečným přístupem ke vzdělání nebyly ženy způsobilé k tomu vykonávat kvalifikovanější profese, čímž tedy nedosahovaly ani vyšších platů. „Díky technickému pokroku vznikala nová zaměstnání, která mohly vykonávat ženy. K nim byla zapotřebí odborná kvalifikace, a tudíž přístup ke vzdělání, který byl ale pro ženy značně omezen. Ženy tak vykonávaly spíše méně kvalifikované a hůře placené práce.“¹²⁰ Obecnou rovinu ženského vzdělávání se zaměřením na euroamerické prostředí rozebírají autoři následovně: „Vznikala ženská hnutí, která usilovala o zlepšení vzdělání žen (možnost lépe se uplatit v zaměstnání a získat nezávislost na mužích) ... První střední školy pro dívky byly v Evropě otevřeny v poslední třetině 19. století. K univerzitnímu vzdělání získaly ženy přístup nejprve ve 40. letech ve Spojených státech. V Evropě to byla univerzita v Curychu, která jako první přijímala ženy ke studiu.“¹²¹ Autoři v úryvku naznačují, že přístup ke vzdělání byl pro ženy potřebný k tomu, aby se mohly angažovat v různých

¹¹⁷FASORA, L. a kol.: *Dějiny 19. století*, s. 142.

¹¹⁸Založení prvního dívčího gymnázia, Minerva, iniciovala Eliška Krásnohorská. Předcházelo tomu založení spolku Minerva, jehož prostřednictvím bylo gymnázium spravováno a financováno. Gymnázium bylo pro dívky otevřeno od roku 1890.

¹¹⁹TINKOVÁ, D. a kol.: *Dějepis 8*, s. 121.

¹²⁰MÁCHA, P. a kol.: *Hravý dějepis 8*, s. 84.

¹²¹Tamtéž.

profesích, čímž by tedy nebyly do takové míry závislé na mužích jakožto živitelích rodiny. Prostředí českých zemí se zde ovšem autoři nevěnují, což hodnotím jako menší nedostatek, protože se domnívám, že by žáci a žákyně měli být obeznámeni s touto problematikou i na příkladu českých zemí.

Proměna postavení žen je do jisté míry provázána s proměnou ženského vzdělání. „Ještě v polovině 19. století se soudilo, že dívky jako budoucí „strážkyně domácího krbu“ nepotřebují vyšší vzdělání, kromě ručních prací, náboženství, čtení, psaní a počítání, jež se učily na dívčích školách. Asi od konce 60. let se předsudky střední třídy vůči tomu, aby dívky získaly úplnější vzdělání, prolomily – rodiče si uvědomili, že škola dcerám může posloužit jako ekonomická záchranná síť, neprovádají-li se. Děvčatům byly i díky tlaku aktivistek za práva žen pomalu otevírány dveře k získání maturity, a tím i vykonávání povolání (např. učitelek).“¹²² Autoři *Dějiny 19. století pro střední školy* ilustrují situaci ohledně ženského vzdělání v souvislosti s tehdejšími představami o ženách, jejichž hlavním posláním měla být péče o domácnost a rodinu. V úryvku je naznačeno, že pro proměnu vzdělávání dívek a žen bylo nezbytné, aby rodiče dívek nejprve pochopili význam vyššího dívčího vzdělávání. Autoři dále nastiňují význam ženského hnutí, jehož počínáním získaly dívky možnost udělat si maturitu, která byla klíčová pro následné angažování se v různých profesích.

Autoři učebnice *Dějiny 19. století pro střední školy* dále nastiňují i určité mezníky týkající se proměny ženského vzdělávání, přičemž se zaměřují na evropské prostředí: „V Británii a českých zemích se státní střední školy pro dívky začaly zakládat od roku 1869, v Německu až v roce 1893. Některé britské univerzity povolovaly ženám získat titul od 70. let, před rokem 1914 tvořily ženy 20 % tamějších studentů; v prvním desetiletí 20. století se pak ženy mohly konečně hlásit i na univerzity v Německu, Francii, Rakousku-Uhersku či Rusku.“¹²³

Zaměstnání žen

Problematiku žen a zaměstnání vysvětlují autoři *Hravého dějepisu 8* do jisté míry odlišně oproti autorům učebnice vydané nakladatelstvím Fraus. „Během válek ... odcházeli muži bojovat a ženy musely často zastat jejich práci v továrnách, obchodech či na úřadech. ... Přibývalo neprovdaných dívek, mnohdy proto, že otec nemohl všem svým dcerám zajistit

¹²²FASORA, L. a kol.: *Dějiny 19. století*, s. 142.

¹²³Tamtéž.

věno, které bylo předpokladem sňatku. Společenské postavení těchto žen bylo složité – vzhledem k omezenému přístupu ke vzdělání se jen obtížně uplatňovaly na pracovním trhu (jako služky, dělnice) nebo žily v rodinách svých příbuzných. ... Výrazný zvrat a zlepšení postavení žen přinesla až první světová válka.¹²⁴ Autoři citovaného úryvku předkládají myšlenku, že počet neprovdaných dívek často rostl kvůli tomu, že jim jejich otec nedokázal zajistit věno. Naproti tomu autoři *Dějepisů 8* tuto skutečnost vysvětlují vyšším počtem žen než mužů ve společnosti.¹²⁵ Z mého pohledu mohlo jít o kombinaci obou faktorů. Autoři *Hravého dějepisů 8* v úryvku dále naznačují, že účast mužů ve válkách (např. v první světové válce) znamenala pro ženy převzetí do této doby mužských pracovních povinností, načež uvádějí, že za první světové války došlo k proměně sociálního postavení žen. Tento faktor je detailněji rozveden autory učebnice určené pro střední školy vydané nakladatelstvím Didaktis, jejíž autoři také dávají do souvislosti první světovou válku se změnou postavení ženy ve společnosti: „První světová válka změnila postavení žen na pracovním trhu – jen v Británii zaujaly místo mužů na dva miliony žen. To vedlo k posílení jejich sociální a politické pozice. V době, kdy ženy konaly práci nezbytnou pro válečné úsilí nebo působily jako vojenské ošetřovatelky, již nemohly být jejich požadavky ignorovány.¹²⁶ „... obyvatelstvo požadovalo i rozšíření volebního práva, které bylo v řadě států omezeno. S tím souviselo i stále intenzivnější hnutí za ženská práva, umocněné změnou sociálního postavení žen v průběhu války. V důsledku odlivu mužských pracovních sil na frontu ženy ve větší míře zastávaly i profese dosud vyhrazené převážně mužům. Během prvních poválečných let mnohé země zúčastněné v konfliktu zavedly volební právo žen – Německo, Polsko a Velká Británie roku 1918, Československo (ČSR) 1919, USA a Maďarsko 1920, Turecko 1926.“¹²⁷

„Mezi pracujícími ženami převládaly služky nebo dělnice v továrnách. Jejich zaměstnání bývala všeobecně méně kvalifikovaná, a proto hůře placená.“¹²⁸ Co se týče zaměstnání žen, vyslovují autoři *Dějepisů 8* myšlenku, že ženská práce byla hůře placená z důvodu nižší kvalifikace. Domnívám se, že tento fakt nemusel hrát nutně hlavní roli, příčinu nižšího platu bych viděla spíše v naznačené nerovnocennosti žen a mužů. Svou domněnku bych podpořila výpovědí podnikatele Millera, který byl vyslýchán anglickou parlamentní

¹²⁴MÁCHA, P. a kol.: *Hravý dějepis 8*, s. 84.

¹²⁵TINKOVÁ, D. a kol.: *Dějepis 8*, s. 120.

¹²⁶ČURDA, J. a kol.: *Moderní dějiny*, s. 26.

¹²⁷Tamtéž.

¹²⁸TINKOVÁ, D. a kol.: *Dějepis 8*, s. 120.

vyšetřovací komisí v roce 1832: „*Důvod, proč se dává v uhelných dolech ženám přednost jako tahoumím, je, že dvacetiletá dívka pracuje za dva šilinky i méně na den, zatímco muž ve stejném věku požaduje 3 šilinky a 6 pencí.*“¹²⁹ Z tvrzení je tedy patrné, že muži byli za stejnou práci jako ženy placeni lépe, jelikož si mohli dovolit požadovat vyšší plat. Nešlo tedy pouze o menší kvalifikovanost ženských zaměstnání. Autoři *Dějiny 19. století pro střední školy* také předkládají tvrzení, že se ženský plat a mužský plat za stejnou práci lišil: „... *obecně ženy pracovaly na hůře placených nebo nekvalifikovaných místech, resp. za obdobnou práci dostávaly nižší plat než muži ...*“.¹³⁰

Jako sektor, ve kterém se ženy postupně začaly uplatňovat, uvádějí autoři současných učebnic nejčastěji sektor služeb. Ten zahrnoval profese jako učitelství, vychovatelství, práci na úřadě či v obchodech. „*Nové pracovní možnosti nabízel ženám především sektor služeb, ženy se stávaly prodavačkami, písařkami, úřednicemi či učitelkami.*“¹³¹ „*Na konci 19. století začaly ženy pronikat i do „mužských profesí“, jako bylo například učitelství. Získat vzdělání nebo důstojnou práci však bylo pro ženy velmi těžké.*“¹³² „*Během dlouholetého úsilí se ženám podařilo prosadit hlavně jako vychovatelky a učitelky, telefonistky a telegrafistky, ale také jako úřednice nebo podnikatelky.*“¹³³ „... *ženy se stávaly písařkami, prodavačkami, úřednicemi, zdravotními sestrami a hlavně učitelkami. V obchodě, poštovních a telegrafních službách se ale mnohdy uplatňovala manželská výhrada – když se žena provdala, musela z místa odejít.*“¹³⁴

Pozornost je věnována také oblasti zdravotnictví, v rámci níž je vyzdvihována role prvních lékařek, ošetřovatelek a zdravotních sester. „*Nejvýraznějším úspěchem ženské emancipace v oblasti kvalifikovaných profesí pak byla činnost prvních lékařek.*“¹³⁵ „*Florence Nightingaleová – Angličanka šlechtického původu organizovala během krymské války ošetřovatelskou péči o raněné vojáky a měla velký podíl na tom, že se ošetřovatelství a práce zdravotních sester staly respektovaným povoláním.*“¹³⁶ V souvislosti s pronikáním žen do řady do té doby mužských profesí ovšem docházelo k vytváření různých předsudků o ženské

¹²⁹HROCH, M.: *Dějiny novověku*, s. 103.

¹³⁰FASORA, L. a kol.: *Dějiny 19. století*, s. 142.

¹³¹MÁCHA, P. a kol.: *Hravý dějepis 8*, s. 84.

¹³²PECHNÍK, O. – VYKOUPILOVÁ, L.: *Dějepis 8: novověk*, s. 88.

¹³³MÁCHA, P. a kol.: *Hravý dějepis 8*, s. 84.

¹³⁴FASORA, L. a kol.: *Dějiny 19. století*, s. 142.

¹³⁵TINKOVÁ, D. a kol.: *Dějepis 8*, s. 121.

¹³⁶MÁCHA, P. a kol.: *Hravý dějepis 8*, s. 84.

pracovní kompetenci. Na tento faktor upozorňují autoři *Dějiny 19. století pro střední školy*, čímž žákům a žákyním komplexněji přibližují danou problematiku. „*Bez ohledu na získané vzdělání narážely ženy na předsudky a překážky v zaměstnání. Lidé nedůvěřovali lékařkám, mužští absolventi práv viděli své spolužačky raději v pozici asistentek.*“¹³⁷

Ženská práva – boj za volební právo

V učebnici *Hravý dějepis 8* je problematika boje za ženské volební právo popsána poněkud stručně, popis ovšem obsahuje většinu základních informací. „*Hnutí usilující o přiznání volebních práv ženám postupně vznikla téměř ve všech zemích Evropy. Snaha o získání volebních práv byla dána také tím, že zákony, které by mohly zlepšit postavení žen, přijímaly parlamenty, které byly složeny jen z mužů. Nejradikálnějšími bojovnicemi za ženské volební právo byly britské sufražetky. Nejprve získaly volební právo ženy na Novém Zélandu (1893), v Evropě například ve Finsku a Norsku, ve Spojených státech se o volební právo žen zasadil prezident W. Wilson. Byly také přijímány zákony, které umožňovaly ženám volně nakládat se svým výdělkem či rodinným majetkem.*“¹³⁸ Jako jistý nedostatek bych hodnotila pouze absenci boje za volební právo žen v českém prostředí, která může být způsobena tím, že boj za volební právo žen v českých zemích nebyl například v porovnání s Velkou Británií či Spojenými státy tolik agresivní a expresivní. Naproti tomu autorský kolektiv podílející se na *Dějepis 8* se neomezuje ve svém výkladu pouze na prostředí britské či americké, ale zaměřuje svou pozornost také na prostředí českých zemí. „*V Británii a Spojených státech amerických se rozšířilo radikální hnutí sufražetek, které prosazovalo volební právo pro ženy. Za tímto účelem pořádaly jeho stoupenkyně divoké veřejné demonstrace, ale také například útoky proti politikům. Stranou zájmu o politický život nezůstávaly ani české ženy. Hlasy obhajující právo žen volit se u nás objevovaly v novinách i na veřejných schůzích. Velké množství žen manifestovalo spolu s muži v roce 1905 v Praze za všeobecné, rovné a přímé volební právo.*“¹³⁹

Pechník a Vykoupil uvádějí problematiku britských aktivistek za ženské volební právo následovně: „*Nejvýraznějšími bojovnicemi za politická práva žen, zvláště za volební právo, byly britské sufražetky. Za svou činnost byly veřejně zesměšňovány a napadány. Při svých*

¹³⁷FASORA, L. a kol.: *Dějiny 19. století*, s. 142.

¹³⁸MÁCHA, P. a kol.: *Hravý dějepis 8*, s. 84.

¹³⁹TINKOVÁ, D. a kol.: *Dějepis 8*, s. 121.

*protestech sahaly k radikálním metodám – hladovkám, výtržnostem a násilí.*¹⁴⁰ Shrnutí této problematiky je v úryvku popsáno z mého pohledu stručně, ovšem výstižně. Autoři zde ovšem neuvádějí například zatýkání a následné věznění, kterému nejen britské sufražetky musely čelit. Nejstručněji se však problematice ženského hnutí, potažmo boji žen za volební právo, věnuje Marie Sochrová. *„Následoval boj za práva žen (tzv. anglické sufražetky – ang. suffrage = volební právo) – agitace, demonstrace, žhářství, rozbíjení oken ap. (ženy získaly volební právo v Anglii až r. 1928)*¹⁴¹ Úryvek je v porovnání s ostatními současnými učebnicemi neobvyklý svou formou zpracování ve stylu poznámek v sešitě, který jsem avizovala v předchozí podkapitole.

Aspektům, které zapříčinily to, že britské ženy po vleklém boji nakonec obdržely hlasovací právo, se věnují autoři *Moderních dějin pro střední školy*. První aspekt autoři vidí v tom, že v průběhu první světové války ženy bojující za ženské volební právo jednaly ve prospěch státu. Ten tedy „na oplátku“ nepodnikal mnoho kroků namířených proti ženskému hnutí. Druhý aspekt souvisí s obavami státu z možných revolucí, které by byly inspirovány bolševickou revolucí roku 1917. *„Vůdčí sufražetky nabádaly ženy k podpoře britských válečných cílů [za první světové války]. Díky tomu klesly zásahy státních orgánů vůči ženskému hnutí. Po bolševickém převratu v Rusku (1917) panovaly v britských vládnoucích kruzích obavy z šíření revolučních nálad a násilností. Proto bylo rozhodnuto zmírnit sociální nepokoje reformou volebního systému, která zahrnovala rovněž volební právo žen. V únoru 1918 britský parlament reformu schválil – volební právo ženám ale neposkytl za stejných podmínek jako mužům. Stalo se tomu tak až v roce 1928.*¹⁴² Z úryvku je patrný jistý paradox vzhledem k tomu, že britské ženy, přestože patřily mezi jedny z nejvíce aktivních v boji za ženské volební právo, získaly volební právo mnohem později v porovnání s ženami z jiných vyspělých zemí.

„Koncem 19. století se většina aktivistek po celé Evropě shodla, že hlavní metou musí být získání volebního práva, neboť zákony upravující postavení žen a dotýkající se např. problematiky péče o děti či domácího násilí schvalují parlamenty složené jen z mužů. Nejradikálněji za něj bojovaly britské sufražetky z Ženské sociální a politické unie, kterou založila Emmeline Pankhurstová. Členky Unie pořádaly demonstrace, ale později i útoky na majetek symbolizující státní moc, což naopak dělalo většinu z asi 12 tisíc členek Francouzské

¹⁴⁰PECHNÍK, O. – VYKOUPILOVÁ, L.: *Dějepis 8: novověk*, s. 88.

¹⁴¹SOCHROVÁ, M.: *Dějepis II.*, s. 84.

¹⁴²ČURDA, J. a kol.: *Moderní dějiny*, s. 26.

unie za volební právo žen. S volebním právem pro ženy nesouhlasili nejen mnozí muži, ale ve Francii např. i silné katolické organizace žen (např. Federace Jany z Arku měla 350 tisíc členek), resp. umírněné a socialistické feministky. Např. v Německu dávaly socialistky mnohdy přednost třídnímu boji (který by podle nich v případě úspěchu přinesl plnou emancipaci žen) před dílčím bojem za práva žen.¹⁴³ Citovaná pasáž z *Dějin 19. století pro střední školy* předestírá, že ačkoli ženské hnutí nebylo jednotné, panovala zde všeobecná shoda ohledně hlavní náplně tohoto hnutí, a to zisku volebního práva pro ženy. Autoři ovšem dokládají, že s prostředky, které volily například aktivistky Ženské sociální a politické unie, nesouhlasily ženy z organizací jiných. Důvodem pro nesouhlas ženských katolických organizací s volebním právem pro ženy mohla být snaha o udržení tradičních, konzervativních představ o ženě jakožto dobré hospodyně, jejímž životním posláním je být matkou a starat se o domácnost.¹⁴⁴ V německém socialisticky orientovaném prostředí šlo dle autorů o preferování třídního boje, při jehož vítězství se socialistky spoléhaly na zrovnoprávnění žen na základě rovnostářského přístupu socialismu.

Úspěchy spojené s bojem žen za volební právo poté zaznamenávají současné učebnice následovně: „*Občanům Ústavní listina Československé republiky ukládala povinnost volit, rovnost politických práv byla přiznána i ženám.*“¹⁴⁵ „§ 9 Právo voliti do sněmovny poslanecké mají všichni státní občané Československé republiky bez rozdílu pohlaví, kteří překročili 21. rok věku svého (...).“¹⁴⁶ „*politický systém první republiky: ... volební právo všeobecné, rovné a přímé (i pro ženy ...) – v ústavě ČSR přijaté 1920*“¹⁴⁷

Ženské spolky

Činnosti ženských spolků¹⁴⁸ se ze současných dějepisných učebnic věnují pouze dvě ze zkoumaných, přičemž obě jsou zaměřeny na ženský spolek zvaný Americký klub dam, z čehož

¹⁴³FASORA, L. a kol.: *Dějiny 19. století*, s. 143.

¹⁴⁴BUREŠOVÁ, J.: *Proměny společenského postavení*, s. 224.

¹⁴⁵ČURDA, J. a kol.: *Moderní dějiny*, s. 45.

¹⁴⁶PARKAN, F. a kol.: *Dějepis 9*, s. 13.

¹⁴⁷SOCHROVÁ, M.: *Dějepis II.*, s. 125.

¹⁴⁸Mezi nejznámější ženské spolky, které se objevily v 19. století, patří Americký klub dam založený Vojtou Náprstkem a Karolinou Světlou v roce 1865. Klub čítal až 893 členek v rozmezí let 1865–1895. Členky klubu sestávaly ze spisovatelek, příbuzných vědců či politiků, učitelek Vyšší dívčí školy a členek dalších spolků (Ženský výrobní spolek český, Spolek českých učitelek, Tělocvičný spolek paní a dívek pražských). Mezi nejproslulejší

usuzují, že autoři a autorky nepřikládali přílišnou váhu jiným ženským spolkům. „V *Čechách pomáhal zlepšit postavení žen spolek zvaný Americký klub dam. Pořádal pro ženy vzdělávací kurzy a přednášky. Seznamovaly se zde s novinkami pro domácnost (např. ledničkou, šicím a psacím strojem) a učily se s nimi zacházet.*“¹⁴⁹ Citovaný úryvek popisuje jednu z hlavních náplní spolku, a to vzdělávání. Dále je v něm nastíněna tehdejší představa o roli ženy především jako hospodyně. Autoři ovšem opomíjejí i další z náplní klubu jako například jeho charitativní činnost.

O něco konkrétnější je popis činnosti Amerického klubu dam v učebnici s názvem *Dějepis 8* vydané nakladatelstvím Fraus. „Prvním významným ženským spolkem u nás byl pražský Americký klub dam, který založil Vojtěch Náprstek. Klub pořádal přednášky i společné výlety. České ženy v něm poprvé poznaly šicí stroj a další novinky, se kterými se Náprstek seznámil během svého desítiletého pobytu ve Spojených státech amerických. Tyto nové přístroje Náprstek také prodával. Členky klubu šířily dál své znalosti o vynálezech ulehčujících ženám práci. Dámy rovněž organizovaly dobročinné sbírky pro všechny potřebné, hlavně pro chudé ženy a osiřelé děti.“¹⁵⁰ Z citované pasáže vyplývá, že klub byl zaměřen především na vzdělávání, dobročinnost a zábavu. Autoři zde zmiňují jméno Vojtěcha Náprstka, který stál u založení klubu, opomíjejí zde ovšem roli Karoliny Světlé, která se na založení klubu také podílela.¹⁵¹

členky Amerického klubu dam patřily spisovatelky a básnířky jako Sofie Podlipská, Karolina Světlá, Eliška Krásnohorská apod. K dalším významným osobnostem, které se staly členkami klubu, se řadí například Zdeňka Havlíčková (dcera Karla Havlíčka Borovského) či Anna Bayerová (první česká lékařka). Hlavní náplní klubu bylo především vzdělávání, zábava a dobročinnost. Klub organizoval různé přednášky, sbírky pro chudé, výlety či podporoval ústavy pro opuštěnou mládež. Spolek také sloužil jako vzor pro založení pozdějších ženských spolků jako například Ženského výrobního spolku českého či dívčího gymnázia Minerva v roce 1890. Vojta Náprstek, pod jehož záštitou klub vznikl, spolek finančně podporoval a schvaloval různé návrhy. BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace*, s. 75–87.

¹⁴⁹PECHNÍK, O. – VYKOUPILOVÁ, L.: *Dějepis 8: novověk*, s. 88.

¹⁵⁰TINKOVÁ, D. a kol.: *Dějepis 8*, s. 121.

¹⁵¹BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace*, s. 75.

Představitelky ženského hnutí

Mezi přední feministky a bojovnice za ženské volební právo se řadí Emily Wilding Davisonová.¹⁵² Postavu této významné sufražetky představuje ve svém díle Milan Hlavačka: „*Emily Wilding Davisonová, zapálená bojovnice za volební právo žen, která byla za své protestní akce již několikrát vězněna. ... V jejím plášti se našla purpurovozelenobílá vlaječka Ženského sociálního a politického svazu, radikální organizace usilující o volební právo pro ženy, jejichž členkám se podle anglického výrazu pro volební právo – suffrage – říkalo sufražetky... Osudným protestem Emily Davisonové vyvrcholilo dlouholeté úsilí organizací, které své síly zasvětily boji za volební právo žen. Emily se stala první mučednicí tohoto hnutí, které se řídilo heslem: „Ne slova, ale činy.“*“¹⁵³ Hlavačka v úryvku ve stručnosti popisuje postavu Emily Wilding Davisonové v rámci jejího působení v Sociální a politické unii žen, která velmi zásadně ovlivnila britské emancipační hnutí. Zdůrazňuje tu také obraz Davisonové jako mučednice, který se po její smrti šířil.

V souvislosti s ženským hnutím je v učebnici *Dějiny 19. století* uvedeno, že hnutí nebylo sjednocené, jelikož ženy z různých společenských vrstev jeho význam vnímaly odlišně, a měly proto rozdílné požadavky a očekávání. „*Hnutí ale nebylo nikdy jednotné, rozdělovaly ho např. spory mezi ženami z dělnických a středních vrstev. Důležitou roli hrály místní organizace a spolky vedené aktivistkami opírajícími se o různé ideologie od katolicismu po socialismus.*“¹⁵⁴ V úryvku je zdůrazněna činnost různých spolků, ve kterých se představitelky ženského hnutí angažovaly. Autoři se dále věnují výčtu významných osobností, které hnutí různými způsoby projevovaly podporu. Za povšimnutí stojí také neopomenutí mužského stoupence ženského hnutí, Johna Stuarta Milla. „*Slovy či skutky je podporovaly některé známé osobnosti, např. spisovatelky Mary Wollstonecraftová, George Sandová a anglický filozof a poslanec John Stuart Mill.*“¹⁵⁵ Představitelky ženského hnutí se dle autorů věnovaly publikační a charitativní činnosti či vzdělávání se v různých oblastech: „*Aktivistky vydávaly časopisy, např.*

¹⁵²Emily Wilding Davison žila v letech 1872–1913. Jednalo se o britskou feministku, sufražetku, členku Sociální a politické unie žen, jež byla profesí učitelkou. Své protesty proti nerovnoprávnosti žen s muži vyjadřovala spolu s ostatními členkami unie rozbíjením okenních skel, zhářstvím, rozesláním dopisových bomb politikům, držením protestních hladovek ve vězení apod. Poslední protest jí stál vlastní život, když se vrhla mezi královské koně při každoročním Derby v Anglii a zemřela pod jejich kopyty. KENT, S. K.: *Sex and suffrage*, s. 201–202.

¹⁵³HLAVAČKA, M.: *Dějepis pro gymnázia*, s. 143.

¹⁵⁴FASORA, L. a kol.: *Dějiny 19. století*, s. 143.

¹⁵⁵Tamtéž.

Englishwoman's Review, zakládaly svépomocné sítě žen, tříbily si své postoje v místní politice nebo poskytovaly charitu potřebným.“¹⁵⁶

V rámci sekce „Historická čítanka“ věnují autoři *Dějiny 19. století* pozornost postavě Susan Brownell Anthonyové, která patří k předním představitelkám ženského hnutí ve Spojených státech amerických. Autoři nejprve charakterizují život a činnost Anthonyové v rámci ženského emancipačního hnutí a poté přikládají text její slavné řeči s názvem *O právu žen volit*. Jako velmi přínosný hodnotím fakt, že se autoři neomezují pouze na přiložení textu pro ilustrační účely, ale s pečlivostí a přesností vysvětlují význam tohoto dokumentu. Přínos Susan Anthonyové je charakterizován následovně: „*Susan Brownell Anthonyová (1820–1906) byla americká aktivistka, jedna z klíčových postav hnutí za rovnoprávnost a práva žen ve Spojených státech amerických 19. století. Zapojila se do boje proti otrokářství a za sociální rovnost, po občanské válce se soustředila na kampaň za hlasovací právo žen, za jejich přístup ke vzdělání a stejná práva v zaměstnání. Byla spoluzakladatelkou ženských organizací a také časopisu „The Revolution“ (1868). Během prezidentských voleb 1872 šla spolu s dalšími téměř 50 ženami v Rochesteru (stát New York) volit, načež byla v listopadu 1872 obviněna z nelegálního hlasování. Před soudním procesem, konaným v červnu 1873, Anthonyová objížděla vesnice a města a obhajovala názor, že účasti na volbách zločin nespáchala. Tato řeč, která vyšla i v regionálním tisku, se stala známou pod názvem „O právu žen volit“. Proces „Spojené státy vs. Anthonyová“, v němž obžalovaná dostala pokutu 100 dolarů, sledovaly i celostátní noviny.*“¹⁵⁷ Domnívám se, že se autorům podařilo velmi dobře zpracovat stěžejní aspekty přínosu Susan Brownell Anthonyové v kontextu ženského hnutí, které dále dokládají v rámci již zmíněné sekce o významu její řeči, která se neomezuje pouze na otázku diskriminace žen, ale zahrnuje také otázku diskriminace Afroameričanů, čímž se stala nadčasovou: „*Být člověkem potom znamená, že ženy jsou zároveň i občankami; a žádný stát nemá právo vytvořit žádný zákon nebo prosazovat nějaký starý zákon, který bude omezovat jejich práva. Z tohoto důvodu je každá diskriminace vůči ženám v ústavě a zákonech dnes neplatná, stejně jako ta vůči černochům.*“¹⁵⁸

V kontextu představitelk ženského hnutí ve Spojených státech amerických je zmiňována také postava Alice Paulové. „*Nejvýznamnější představitelkou sufražetek v USA byla*

¹⁵⁶Tamtéž.

¹⁵⁷Tamtéž, s. 173.

¹⁵⁸Tamtéž.

Alice Paulová, která se na studiích v Anglii v roce 1907 seznámila s hnutím za politická práva žen a s metodami jeho boje. Nátlak na mužské politiky probíhal v USA kromě pokojných pochodů a demonstrací také formou rozbíjení výkladů nebo hladovkami. Represe ze strany policie, věznění a brutální zacházení se zatčenými ženami vyhrotilo situaci a získalo sufražetkám řadu sympatizantů i mezi muži. Američanky nakonec svůj boj vyhrály – v roce 1920 bylo uzákoněno volební právo žen.“¹⁵⁹ Autoři v úryvku nejprve představují Paulovou a poté se věnují situaci týkající se protestů aktivistek za ženská práva, jejichž průběh je téměř totožný se situací, která panovala v Británii, jak jsem již uvedla na příkladu Emily Wilding Davisonové.

Ženy v politice

Problematicke ženského zastoupení v politice po vzniku Československé republiky v roce 1918 se věnuje učebnice vydaná nakladatelstvím Didaktis. Autoři situaci demonstrují na příkladu vyjádření poslankyně Fráni Zemínové.¹⁶⁰ V úryvku je předloženo, že Ústavní listina Československé republiky zajistila ženám politická práva doposud příslušející pouze mužům. Poslankyně Zemínová však namítá, že početní zastoupení žen v parlamentu bylo nedostatečné. Odkazuje se také na to, že ženy nedisponovaly žádným politickým klubem, což potvrzuje také autorský kolektiv pod vedením Mileny Lenderové. Ten dokládá, že pravidla, která upravovala parlamentní činnost, ani nedovolovala ženám založit si samostatný klub.¹⁶¹ „*Národněsocialistická poslankyně Fráňa Zemínová napsala v srpnu 1919 v Českém slově: „Stát náš, věren demokratickým zásadám československého národa, byl jedním z prvních v Evropě, který dal svým ženám politickou rovnoprávnost. ... 8 žen proti 260 mužům jest ovšem málo. Příčin jest několik. Ženy neměly politických spolků, které by byly domucovaly muže k povolnosti. Klíč určován dle voleb z r. 1911, kdy ženy vůbec volebního práva neměly do parlamentu. Muži brání se výtkám na malé zastoupení žen prohlašováním, že nejsou v zásadě proti většímu zastoupení, ale že bylo nutno ženám dáti dříve příležitost dokázati, jak se dovedou*

¹⁵⁹ČURDA, J. a kol.: *Moderní dějiny*, s. 48.

¹⁶⁰Františka Zemínová žila v letech 1882–1962. Jednalo se o členku národně socialistické strany a stoupenkyni ženského hnutí. Stala se také velmi aktivní členkou v rámci Ženské národní rady, ženské organizace liberálního charakteru, která byla založena roku 1923. LENDEROVÁ, M. a kol. (eds.): *Žena v českých zemích*, s. 469.

¹⁶¹Tamtéž, s. 465.

v politickém životě uplatniti. ' V první polovině 20. let bylo v Poslanecké sněmovně 14 žen, ale jejich zastoupení nerostlo. ‘¹⁶²

¹⁶²ČURDA, J. a kol.: *Moderní dějiny*, s. 45.

Závěr: Obraz ženské emancipace v 19. a 20. století v předlistopadových, polistopadových a současných učebnicích dějepisu

Cílem této bakalářské práce bylo sledovat vývoj zobrazování ženské emancipace v 19. a 20. století v českých učebnicích dějepisu. Akcentován byl obraz ženské emancipace v současných učebnicích dějepisu s přihlédnutím k předlistopadovým a polistopadovým učebnicím dějepisu, které sloužily k porovnání toho, jakým způsobem se obraz ženské emancipace v 19. a 20. století v dějepisných učebnicích vyvíjel. Na problematiku ženské emancipace v učebnicích dějepisu bylo nahlíženo pomocí tematických okruhů, které ji zahrnují.

První kapitola sloužila k nastínění cíle bakalářské práce a badatelských otázek, které měly vést k naplnění stanoveného cíle. Hlavní badatelská otázka zněla: *Jakým způsobem se vyvíjel obraz ženské emancipace v 19. a 20. století v českých učebnicích dějepisu?* Na ni se vázaly následující výzkumné otázky: *Jakým způsobem je na tematiku ženské emancipace v 19. a 20. století pohlíženo v předlistopadových učebnicích dějepisu? Jakým způsobem je tematika ženské emancipace v 19. a 20. století zobrazována v polistopadových a současných učebnicích dějepisu? Jak se liší zobrazování ženské emancipace v 19. a 20. století v učebnicích předlistopadových, polistopadových a současných? Přetrvávají předlistopadové vzorce zobrazování ženské emancipace v učebnicích polistopadových, případně jak dlouho? Existují v souvislosti se zobrazováním ženské emancipace v současných učebnicích dějepisu určité opakující se vzorce?*

Ve druhé kapitole jsem se věnovala dosavadnímu stavu zpracování ženského emancipačního hnutí s důrazem na prostředí českých zemí. Představila jsem zde práce významných českých autorek věnujících se ženské tematice, kterými jsou Milena Lenderová, Marie Bahenská, Jana Burešová, Jana Malínská apod.

Třetí kapitola byla zaměřena na předlistopadové učebnice dějepisu. Nejprve jsem se zde věnovala charakteristice československého školství v letech 1948–1989 a učebnic vydaných v tomto období, dále jsem představila analyzované učebnice a v neposlední řadě provedla analýzu těchto učebnic za účelem zjištění, nakolik a jakým způsobem problematiku ženské emancipace v 19. a 20. století učebnice zobrazují. Poté jsem se zaměřila na vytyčení tematických celků, které tuto problematiku zahrnují.

Ve čtvrté kapitole jsem postupovala totožným způsobem jako v kapitole předchozí, ovšem s tím rozdílem, že důraz byl kladen na polistopadové a současné učebnice dějepisu. Na začátku jsem tedy stručně charakterizovala vývoj školství po roce 1989 a učebnic, které vycházely od 90. let 20. století až do současnosti. Následovalo představení zkoumaných polistopadových a současných dějepisných učebnic a provedení analýzy těchto učebnic v kontextu zobrazování ženské emancipace v 19. a 20. století.

V následující části se zabývám shrnutím zobrazování ženské emancipace v 19. a 20. století v předlistopadových, polistopadových a současných učebnicích dějepisu na základě provedené analýzy učebnic. Zřetelný rozdíl mezi předlistopadovými, polistopadovými a současnými učebnicemi dějepisu tkví v tematických okruzích, které problematiku ženské emancipace v 19. a 20. století zahrnují. V předlistopadových učebnicích autoři a autorky nejvíce pozornosti věnují ženám, které jakýmkoli způsobem bojovaly za komunistické ideály. Tento aspekt je nejvíce přítomen především v učebnicích vydaných v 50. letech minulého století, postupně ovšem slábl, proto například v učebnicích z 80. let již nebyl tolik markantní. To souviselo s určitou proměnou zájmu o problematiku dělnického hnutí, který byl v různých desetiletích zastřešených poúnorovým režimem do jisté míry odlišný. V této souvislosti je důraz kladen na oslavu žen účastnicích se bojů o Pařížskou komunu v roce 1871, z významných osobností je zmíněna například jedna z předních přívržek Komuny, Louise Michel. Dále autoři a autorky vyzdvihují politicky angažované ženy, které svůj život zasvětily boji za prospěch věci proletariátu. Učebnice v tomto kontextu nejčastěji uvádějí Kláru Zetkinovou, Rosu Luxemburgovou či Eleonoru Avelingovou, dceru Karla Marxe. Ve většině případů jsou zmíněné představitelky boje za prospěch věci proletariátu hodnoceny až nekriticky kladně, pouze Rose Luxemburgové je ve všech předlistopadových učebnicích, pojednávajících o jejím významu, vyčítáno, že neuznávala nutnost ozbrojeného dělnického povstání.

Předlistopadové učebnice ženy zmiňují především v souvislostech, které byly příhodné komunistickému režimu. V tomto kontextu je kladen důraz také na literární činnost žen, která měla opět sloužit v rámci poúnorové propagandy, která prostupovala všemi oblastmi života, o to více školstvím, které mělo formovat budoucí generace. Ze spisovatelek je v předlistopadových učebnicích nejfrekventovaněji zmiňována Božena Němcová, jejíž přínos si ovšem komunistický režim přizpůsobil svým potřebám. Tuto skutečnost jsem demonstrovala na příkladu komunistické interpretace *Babičky*, kterou jsem čerpala z díla Zdeňka Nejedlého. Z dalších autorek se značné popularitě těšila Marie Majerová, která figurovala téměř ve všech

předlistopadových učebnicích. Důvodem byla s největší pravděpodobností její tvorba podporující komunistickou ideologii.

Ženským spolkům nebyl v předlistopadových učebnicích věnován téměř žádný prostor. Zmíněn je zde pouze slovenský ženský spolek Živena. Za povšimnutí stojí také naprostá absence boje žen za volební právo v předlistopadových učebnicích, která tvoří v současných učebnicích dějepisu hlavní narativ. Tuto skutečnost bych vysvětlila tím, že autoři a autorky předlistopadových učebnic zobrazovali pouze aspekty, které by posloužily komunistické propagandě, proto dle mého názoru této problematice nevěnovali žádný prostor.

Na rozdíl od předlistopadových učebnic se autoři a autorky polistopadových a současných dějepisných učebnic věnují také otázce proměny postavení žen. Je v nich načrtnut aspekt nerovnosti mužů a žen, který se s počátkem ženského emancipačního hnutí začal postupně měnit a vyvíjet. Komunisticky laděný narativ běžný v předlistopadových učebnicích se v polistopadových učebnicích příliš nevyskytuje, v některých případech ovšem patrný je. Této skutečnosti bude ještě věnována pozornost. Jedná se především o učebnici Miroslava Hrocha, jehož výklad působí u mnoha citovaných úryvků poněkud tendenčně. Autoři a autorky polistopadových učebnic také zdůrazňují vliv první světové války, která se podílela na změně společenského postavení žen. Tento faktor poté zmiňují také autoři a autorky současných učebnic.

Z umělkyň je v polistopadových učebnicích dějepisu věnováno jednoznačně nejvíce prostoru Emě Destinové. Důvodem mohla být nejen její světová proslulost v rámci operní scény, ale také její role v zahraničním odboji za první světové války, kdy žila ve Spojených státech, jak bylo nastíněno v předchozí kapitole. Zmíněna je také Božena Němcová, ovšem líčení jejího přínosu již pozbývá propagandistický charakter typický pro předlistopadové učebnice. Polistopadové učebnice se oproti současným dějepisným učebnicím téměř nevěnují významu ženského vzdělávání či zaměstnání.

Naopak o to více pozornosti se v polistopadových učebnicích dostává politicky angažovaným ženám a ženám za druhé světové války. Zde je patrná jistá setrvačnost a tendenčnost z předlistopadových učebnic při zmiňování postavy Rosy Luxemburgové v učebnici Drahomíra Jančíka a při popisu ženských zásluh za druhé světové války v učebnici Jiřího Jožáka. Jožák zde ženy líčí jako statečné, obětavé vlastenky – matky a manželky – které jsou odhodlané bránit svou vlast proti nepříteli. Jožák ovšem v souvislosti s politicky angažovanými ženami zdůrazňuje také odvahu Gertrudy Sekaninové-Čákrtové a Boženy

Fukové, které se veřejně postavily proti přijetí smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk v říjnu roku 1968. Určitá setrvačnost z předlistopadových učebnic je patrná také v Hrochově líčení ženského hnutí, jelikož zde spojuje boj stoupenkyň ženských práv s bojem proti „*imperialistické válečné politice*“.¹⁶³ Obecně ovšem v polistopadových učebnicích není boji žen za politická práva věnováno příliš prostoru.

Současné učebnice dějepisu shrnují problematiku ženské emancipace v rámci tematických okruhů, kterými jsou: postavení žen a jeho proměna, vzdělání a zaměstnání žen, boj žen za volební právo, ženské spolky, představitelky ženského emancipačního hnutí a v neposlední řadě ženy v politice. Na první pohled je tedy znatelná odlišnost především v porovnání s tematickými okruhy v předlistopadových učebnicích, jak již bylo předestřeno.

V kontextu proměny postavení žen, potažmo počátku ženské emancipace, spatřují autoři a autorky současných učebnic dějepisu vliv nejen válek, při kterých se ženy osvědčily jako zcela schopné zastat mužskou práci, ale i faktor toho, že žen bylo ve společnosti více, nebylo tedy možné, aby se všechny výhodně provdaly, proto bylo vzdělání žen viděno jako něco, co jim zajistí určité životní jistoty například v podobě přístupu ke kvalifikovanějším profesím. V souvislosti se vzděláním žen je zmiňováno jak prostředí českých zemí, tak prostředí evropské. Nejvíce prostoru této tematice věnuje učebnice vydaná nakladatelstvím Didaktis,¹⁶⁴ která podává ucelené shrnutí vývoje ženského vzdělávání a jeho významu pro ženské hnutí. Důraz je ovšem kladen pouze na evropské prostředí, přičemž se autorský kolektiv v učebnici nezabývá situací v českých zemích, což považuji do jisté míry jako nedostatek.

U otázky zaměstnání žen se v některých aspektech autoři a autorky současných dějepisných učebnic neshodují. Autoři *Hravého dějepisu 8* se domnívají, že počet neprovdaných dívek často stoupal kvůli tomu, že jim jejich otec nedokázal zajistit věno.¹⁶⁵ Naproti tomu kolektiv autorů podílející se na učebnici *Dějepis 8* tuto skutečnost vysvětluje vyšším počtem žen než mužů ve společnosti.¹⁶⁶ Totožný názor se ovšem vyskytuje ve všech současných učebnicích v kontextu toho, že se první světová válka podílela na proměně společenského postavení žen. Co se týče zaměstnání žen, vyslovují autoři *Dějepis 8* myšlenku,

¹⁶³HROCH, M.: *Dějiny novověku*, s. 149–150.

¹⁶⁴FASORA, Lukáš a kol.: *Dějiny 19. století pro střední školy. Světové dějiny a dějiny českých zemí „dlouhého“ 19. století*. Brno 2016.

¹⁶⁵MÁCHA, P. a kol.: *Hravý dějepis 8*, s. 84.

¹⁶⁶TINKOVÁ, D. a kol.: *Dějepis 8*, s. 120.

že ženská práce byla hůře placená z důvodu nižší kvalifikace. S tímto tvrzením nesouhlasí ovšem autoři *Dějiny 19. století pro střední školy*, kteří předkládají tvrzení, že se ženský plat a mužský plat za stejnou práci lišil. Jak jsem již v práci nastínila, přiklonila bych se zde spíše k autorům *Dějiny 19. století pro střední školy*. Svou domněnku jsem podpořila výpovědí podnikatele Millera, který byl vyslýchán anglickou parlamentní vyšetřovací komisí v roce 1832, ze které vyplývá, že muži byli za stejnou práci jako ženy placeni lépe, jelikož si mohli dovolit požadovat vyšší plat. Nešlo tedy pouze o menší kvalifikovanost ženských zaměstnání. Konkrétní profese, ve kterých se ženy angažovaly, jsou v současných učebnicích uvedeny totožně. Jednalo se především o sektor služeb, u kterého dominovaly profese jako učitelství, vychovatelství, práce na úřadě či v obchodech. Vyzdvihována je v současných učebnicích také role prvních lékařek, ošetřovatelek a zdravotních sester.

Stěžejní aspekt ženské emancipace spatřují autoři a autorky současných učebnic především v boji žen za volební právo. V této souvislosti je do popředí kladeno především prostředí Velké Británie a Spojených států, kde byl boj žen za volební právo nejvíce agresivní a expresivní. Nejkomplexněji je tato problematika popsána v učebnici vydané nakladatelstvím Didaktis, *Dějiny 19. století pro střední školy*,¹⁶⁷ která předestírá, že ženské hnutí nebylo jednotné, což dokládá na ukázce toho, že například německé socialisticky orientované ženy preferovaly třídní boj před bojem za volební právo žen, při jehož vítězství se spoléhaly na zrovnoprávnění žen na základě rovnostářského přístupu socialismu. Některé současné učebnice poté uvádějí také roky, ve kterých ženy získaly v různých zemích volební právo.

Co se týče ženských spolků, není v současných učebnicích uveden jiný spolek než Americký klub dam. Současné učebnice poté nastiňují jeho činnost i přínos v rámci emancipačního hnutí žen. O to více pozornosti je věnováno představitelkám ženského hnutí, ze kterých jsou uváděny Emily Wilding Davisonová, Mary Wollstonecraftová, George Sandová, Susan Brownell Anthonyová a Alice Paulová. Opět je tedy znatelný důraz na britské a americké prostředí. Problematiku ženského zastoupení v politice demonstrují autoři současných učebnic na příkladu vyjádření poslankyně Fráni Zemínové, podle něhož bylo nedostatečné.

V souvislosti se zobrazováním ženské emancipace v současných učebnicích dějepisu jsem vypožorovala určité opakující se vzorce, které se týkají především zdůrazňování britského a amerického prostředí. Tento aspekt může do jisté míry souviset například s ustanoveními

¹⁶⁷FASORA, Lukáš a kol.: *Dějiny 19. století pro střední školy. Světové dějiny a dějiny českých zemí „dlouhého“ 19. století*. Brno 2016.

obsaženými ve školském zákoně z roku 2004, která jsou zaměřena na demokratizaci vzdělávání a posilují jeho evropský rozměr. Obraz ženské emancipace je v současných dějepisných učebnicích zaměřen především na boj žen za volební právo, čemuž se například předlistopadové učebnice vůbec nevěnují a polistopadové učebnice tuto problematiku zmiňují spíše okrajově. Z provedené analýzy učebnic jsem nabyla dojmu, že je v současných učebnicích dějepisu na ženská témata kladen větší důraz, učebnice jim ve většině případů věnují celé kapitoly, proto jsem došla k závěru, že to do jisté míry vypovídá o tom, že se hodnoty společnosti posunuly oproti předchozím desetiletím či staletím. Současné učebnice tedy kopírují historiografický vývoj nastíněný v úvodu práce. Na základě výzkumu současných učebnic jsem došla k závěru, že stěžejním tématem pro dnešní českou společnost jsou politická práva žen, což se v učebnicích odráží zvýšeným důrazem na tuto problematiku.

Co se týče role pohlaví autora či autorky současných učebnic, nezpozorovala jsem, že by se v těchto učebnicích objevovala větší frekvence či jiný způsob zobrazení ženské emancipace u učebnic sepsaných autorkami. Domnívám se, že je to dáno tím, že současné učebnice, na rozdíl od učebnic předlistopadových či polistopadových, jsou většinou dílem autorských kolektivů složených z mužů i žen. Tento faktor však nebyl přítomný ani u učebnic předlistopadových či polistopadových.

Seznam pramenů a literatury

PRAMENY:

- BARTOŠEK, Karel: *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*. Praha 1963.
- BUTVINOVÁ, Marta – DOHNAL, Miloň – JÍLEK, Tomáš: *Dějepis 7 pro 7. ročník základní školy*. 1. díl. Praha 1982.
- BUTVINOVÁ, Marta – DOHNAL, Miloň – JÍLEK, Tomáš: *Dějepis 7 pro 7. ročník základní školy*. 2. díl. Praha 1982.
- ČAPEK, Vratislav a kol.: *Dějepis pro 2. ročník gymnázia*. Praha 1986.
- ČAPEK, Vratislav a kol.: *Dějiny 19. a 20. století. Dějepis pro střední odborná učiliště/učební obory*. 2. vyd. Praha 1985.
- ČAPEK, Vratislav a kol.: *Dějiny novověku: dějepis pro základní školy. Právo být člověkem – cesta k občanské společnosti 1789–1848*. 2. díl. Praha 1995.
- ČAPEK, Vratislav a kol.: *Dějiny novověku: dějepis pro základní školy. Přednosti a slabiny liberální průmyslové společnosti 1848–1871*. 3. díl. Praha 1995.
- ČAPEK, Vratislav – TRAPL, Miloslav: *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*. 2. vyd. Praha 1960.
- ČURDA, Jan a kol.: *Moderní dějiny pro střední školy. Světové a české dějiny 20. století a prvního desetiletí 21. století*. Brno 2014.
- DEKAN, Ján a kol.: *Dejiny ČSR. Učebný text pre IV. triedu gymnázií a pedagogických gymnázií*. Bratislava 1952.
- DOHNAL, Miloň a kol.: *Dějepis 8 pro 8. ročník základní školy*. 1. díl. Praha 1983.
- DOHNAL, Miloň a kol.: *Dějepis 8 pro 8. ročník základní školy*. 2. díl. Praha 1983.
- FASORA, Lukáš a kol.: *Dějiny 19. století pro střední školy. Světové dějiny a dějiny českých zemí „dlouhého“ 19. století*. Brno 2016.
- GALKIN, Il'ja Savvič a kol.: *Dějiny novověku 1870–1918*. 3. vyd. Praha 1951.
- HLAVAČKA, Milan: *Dějepis pro gymnázia a střední školy 3. Novověk*. Praha 2001.
- HLAVAČKA, Milan: *Dějiny moderní doby: dějepis pro druhý stupeň základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií 1870–1918*. 1. díl. Praha 1997.
- HROCH, Miroslav: *Dějiny novověku: učebnice pro střední školy*. Praha 1994.
- CHARVÁT, Jaroslav – PRAVDOVÁ, Marie – SOJÁK, Vladimír: *Dějepis pro desátý ročník: učebnice pro všeobecně vzdělávací školy*. 3. vyd. Praha 1960.

- JANČÍK, Drahomír: *Dějiny moderní doby: dějepis pro druhý stupeň základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií 1918–1945*. 2. díl. Praha 1997.
- JOŽÁK, Jiří: *Dějepis: nová doba. Československo a svět 1945–1989*. 4. díl. Praha 1997.
- JOŽÁK, Jiří: *Dějepis: nová doba. Druhá světová válka a československý odboj*. 3. díl. 3. vyd. Praha 1997.
- MÁCHA, Petr a kol.: *Hravý dějepis 8. Učebnice pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha 2018.
- NÁLEVKA, Vladimír: *Dějiny moderní doby: dějepis pro druhý stupeň základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií 1945–1991*. 3. díl. Praha 1997.
- NEJEDLÝ, Zdeněk: *Ideová výchova na střední škole. Osnovy z občanské nauky, dějepisu a literární výchovy*. Praha 1949.
- NEJEDLÝ, Zdeněk: *Za kulturu lidovou a národní*. Praha 1953.
- PARKAN, František a kol.: *Dějepis 9. Hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 3. upr. vyd. Plzeň 2021.
- PECHNÍK, Ondřej – VYKOUPILOVÁ, Libor: *Dějepis 8: novověk. Učebnice pro 8. ročník základní školy nebo tercie víceletého gymnázia*. Brno 2019.
- POKORNÝ, Jiří: *Dějepis: nová doba. V době páry a elektřiny: Od pokusu o české vyrovnání k získání samostatnosti*. 1. díl. Praha 1997.
- PRAVDOVÁ, Marie: *Dějiny novověku: učební text dějepisu pro desátý ročník všeobecně vzdělávacích škol a školy pedagogické*. 2. vyd. Praha 1955.
- SCHÜCKOVÁ, Ladislava: *Komunistická výchova v dějepisném vyučování na střední škole*. Praha 1964.
- SOCHROVÁ, Marie: *Dějepis II. v kostce pro SŠ*. Praha 2008.
- TINKOVÁ, Daniela a kol.: *Dějepis 8. Hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 3. upr. vyd. Plzeň 2021.
- VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla: *Dějepis: nová doba. Československo a svět 1918–1938*. 2. díl. Praha 1996.

LITERATURA:

- ABRAMS, Lynn: *Zrození moderní ženy: Evropa 1789–1918*. Brno 2005.
- BAHENSKÁ, Marie – MALÍNSKÁ, Jana (edd.): *Ženy a politika (1890–1938)*. Praha 2014.
- BAHENSKÁ, Marie: *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha 2005.
- BUREŠOVÁ, Jana: *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc 2001.
- COUFAL, Jan: *Myšlenkové směry v rámci socialistické ideologie*. Liberec 2010 (bakalářská diplomová práce).
- ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.): *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice 2006.
- DVOŘÁKOVÁ KANĚČKOVÁ, Eva: *Výchova dívek v Čechách a na Moravě: Školství v 19. století genderovou perspektivou*. Olomouc 2021.
- FASORA, Lukáš a kol.: *Svědnost sociálního experimentu: nový člověk 20. století*. Praha 2018.
- FUNK, Vít: *Učebnice dějepisu v 70. a 80. letech 20. století v Československu a Německé demokratické republice*. Brno 2020 (magisterská diplomová práce).
- GRACOVÁ, Blažena – LABISCHOVÁ, Denisa: *Gender ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost*. Ostrava 2011.
- GRACOVÁ, Blažena – LABISCHOVÁ, Denisa – SZYMECZEK, Józef (eds): *Vzájemný obraz souseda v polských a českých školních učebnicích*. Ostrava 2014.
- GRACOVÁ, Blažena – TOMÁŠEK, Martin: *Rok 1918 jeho předpoklady, důsledky a význam v českých/československých a polských učebnicích*. Ostrava 2020.
- HEŘMÁNEK, Jan: *KSČ za první republiky: bolševizace strany a její vliv na vztah k Československé republice*. Praha 2012 (bakalářská diplomová práce).
- KENT, Susan Kingsley: *Sex and suffrage in Britain, 1860–1914*. Princeton 1987.
- KOČIŠKOVÁ, Jana: *Postavení žen ve vrcholné politice na konci šedesátých let v 20. století a jejich postoje k sovětské okupaci ČSSR*. Praha 2009 (magisterská diplomová práce).
- KOČOVÁ, Linda: *Eva Perón a Argentina mezi lety 1945 a 1952*. Praha 2013 (magisterská diplomová práce).
- KOVÁŘÍČEK, Václav – KOVÁŘÍČKOVÁ, Iva: *Vývoj školských soustav v českých zemích*. Olomouc 1989.
- LABISCHOVÁ, Denisa: *Dějiny ženské emancipace v rakouských učebnicích dějepisu*. Civilia: revue pro oborovou didaktiku společenských věd, 6, 2015, č. 2, s. 4–20.

- LENDEROVÁ, Milena a kol. (eds.): *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009.
- LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha 1999.
- MALÍNSKÁ, Jana: *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha 2005.
- MALÍNSKÁ, Jana: *"My byly, jsme a budeme!" České ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa*. Praha 2013.
- MALÍŠEK, Ondřej: *Vývoj obrazu tzv. třetí Československé republiky v učebnicích dějepisu*. Olomouc 2019 (bakalářská diplomová práce).
- MATĚJKOVÁ, Marie: *Ema Destinová jako spisovatelka a skladatelka*. Praha 2019 (bakalářská diplomová práce).
- MUSILOVÁ, Jana: *Pařížská komuna 1871 v současné francouzsky psané historiografii*. Brno 2006 (bakalářská diplomová práce).
- NEČASOVÁ, Denisa: *Buduj vlast – posílíš mír! Ženské hnutí v českých zemích 1945–1955*. Brno 2011.
- NEUDORFLOVÁ, L. Marie: *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha 1999.
- POSTLOVÁ, Kateřina: *Česká sociální próza 30. let 20. století a možné inspirace překlady amerických románů této periody*. České Budějovice 2016 (magisterská diplomová práce).
- PRIVRELOVÁ, Michaela: *Prezentácia feminizmu v kurikulárnych dokumentoch a vybraných učebniciach v Slovenskej republike*. Brno 2015 (bakalářská diplomová práce).
- SEDLÁKOVÁ, Jitka: *Žena v období normalizace. Proměny postavení žen v české společnosti 70. a 80. let 20. století na příkladu časopisu Vlasta*. České Budějovice 2015 (magisterská diplomová práce).
- ŠUSTOVÁ, Magdaléna: *Stalo se v zemi české... Jak se vyučoval dějepis*. Praha 2009.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

HUDECOVÁ, Dagmar: *Jak učitelé využívají a hodnotí učebnice dějepisu. Vyhodnocení průzkumu PC Plzeň provedeného v západních Čechách.*

In: <http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=2192&lang=cs> [cit. 25. 3. 2022].

Necenzurované noviny, 45/1995, část 4. In: <https://www.cibulka.net/nnoviny/nn1995/nn4595/obsah/33.htm> [cit. 4. 4. 2022].

Usnesení předsednictva ústředního výboru Komunistické strany Československa o učebnicích pro národní a střední školy. Praha 1951.

In: <https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=7646%20title=> [cit. 4. 3. 2022].

WOLFE, Bertram D: *Rosa Luxemburg and V. I. Lenin: The Opposite Poles of Revolutionary Socialism.* In: <https://doi.org/10.2307/4610334> [cit. 4. 3. 2022].

Zpráva o vývoji českého školství od listopadu 1989. In: <http://www.nuv.cz/t/rv> [cit. 21. 3. 2022].

Resumé

The aim of this bachelor thesis was to monitor the development of the depiction of women's emancipation in the 19th and 20th centuries in Czech history textbooks. The image of women's emancipation in contemporary history textbooks was emphasized, taking into account pre-November and post-November history textbooks, which were used to compare how the image of women's emancipation in the 19th and 20th centuries in history textbooks has evolved. The issue of women's emancipation in history textbooks was viewed through thematic areas that include it.

By analysing a large number of pre-November, post-November and contemporary history textbooks, I have concluded that the image of women's emancipation in Czech history textbooks has developed in the sense of contemporary history textbooks being more focused on women's topics. This might be, to some extent, an indication that society's values have shifted compared to previous decades or centuries. Thus, contemporary history textbooks copy the historiographical development outlined in the introduction.